

САДРЖАЈ

Предговор	4
БИЛОГОРСКА СВАДБА	5
Просидба	11
Ракија	14
Јабука	15
Свадба	18
Првићи	30
Прилози	
I ЗЕМЉИШНА ПОЛИТИКА И КРАЈИШНИЦИ	32
II О КУМУ КАО ПРЕДСТАВНИКУ ВРХУНАРАВНЕ СИЛЕ	34
III ПРЕГЛЕД СТАНОВНИШТВА ЗА 1905. ГОДИНУ	35
IV ТРИ ПРИЧЕ О ДУКАТИМА	36
V РЈЕЧНИК РОДОСЛОВНИХ ТЕРМИНА	39
VI РОДОСЛОВНИ ТЕРМИНИ У САНСКРИТУ И СРПСКОМ	42
VII УДАЈА ШКРБИНА ЈУЛЕ	43
VIII КАТИ МЕС НИНКА БАИТ ?	44
IX СВАДБА НА КОРДУНУ – ДОЛАЗАК СВАТОВА	45
X СВИРЦИ	46
Литература и извори	48

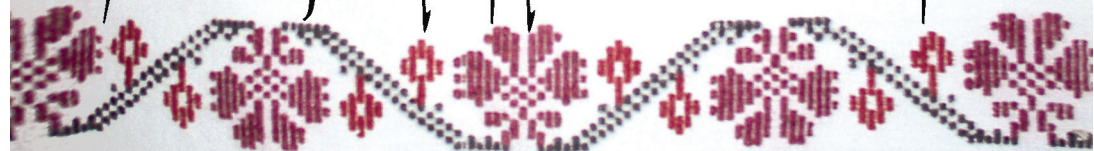

ранко Раделић

БИЛОГОРСКА СВАДБА

Завичајно удружење "Билогора"

Ранко Раделић

БИЛОГОРСКА СВАДБА

1. издање

Издавач

Завичајно удружење "БИЛОГОРА"

Београд, Тоше Јовановића 16

slobpok@eunet.yu

Редакција за штампане и електронске медије

bilogorain@gmail.com; radelicranko@yahoo.com

Технички уредник

Слободан Раделић

Графички дизајн

Татјана Покрајац

Припрема фотографија за штампу

Милан Дијаковић

Тираж

300 примјерака

У књизи је коришћен један број фотографија објављених на Web - страници Горња Ковачица; етно-мотив у заглављу странице и на корицама – сватовски ручник с краја XIX вијека, рад Саве И. Раделић (1873-1958) р. Глумац у Бабиницу

Ранко Раделић

**БИЛОГОРСКА
СВАДБА**

*Прилози за етнологију Срба
источне Билогоре*

СМЕДЕРЕВСКА ПАЛАНКА, 2012 (7520)

*П*риповједа се како је некакав цар са својом војском
стигао на крај свијета и ушао у Тамни вилајет.
Идући тако, све су под ногама осјећали некакво ситно
камење, кад утом нешто из мрака им рече – Ко овога
камења понесе кајаће се, и ко не понесе кајаће се.
Понеко помисли – Кад ћу се кајати зашто да носим, а
други – Дај барем један да понесем. Када се из таме
вратише на свијет, видјеше да је то било све сáмо
драго камење. Онда они који нису понијели стану се
кајати што нису, а они који јесу – што нису више.

„Тамни вилајет“

Предговор

Првобитна замисао код настанка ове књиге била је да се на једном мјесту сакупе сви текстови везани за етнографију Билогоре, како они малобројни већ објављени, тако и они у настајању, те да се на тај начин мотивишу будући читаоци да својим примједбама и биљешкама омогуће да се у евентуалном другом издању потомцима остави оно што је већ на сигурном путу да заувјек нестане.

Међутим, финансијске тешкоће са којима се сусреће издавач и најскромнијег издања присиљавају нас да у оквиру пројекта *Задужбина* идемо, гдје год је то могуће са заокруженим темама мањег обима, тако да ће и припремљени прилози за етнографију Билогоре захтјевати још барем један „наставак“ да би се проговорило о народним обичајима годишњег циклуса, терминологији и технологији обраде лана и конопље, рецептурама традиционалних јела и другим темама.

„Билогорска свадба“ је рад који је са прекидима настајао скоро двије деценије, од 1992. Његову језгру чине сјећања која је аутору пренијела мајка *Милица Раделић р. Шкрбина* (1931-2005), а настављен са драгоцјеним сугестијама *Софије Кљајић, Александра Лолића, Милке Шкрбина рођ. Раделић, Г.Ц, Предрага Радојчића* и других Билогораца.

Вјерујем да је у 54 насеља источне Билогоре било још обредних детаља који су пратили основни ток свадбе, а који су били непознати мојим саговорницима. Утолико овај текст што је пред вама није коначан облик описа билогорске свадбе, па вас молим да га без устручавања допуните својим примједбама, сјећањима и критикама и обогатите сачуваним породичним фотографијама.

Ранко Раделић

БИЛОГОРСКА СВАДБА - ТРЕНУТАК ИЗДВОЈЕН ИЗ ВРЕМЕНА

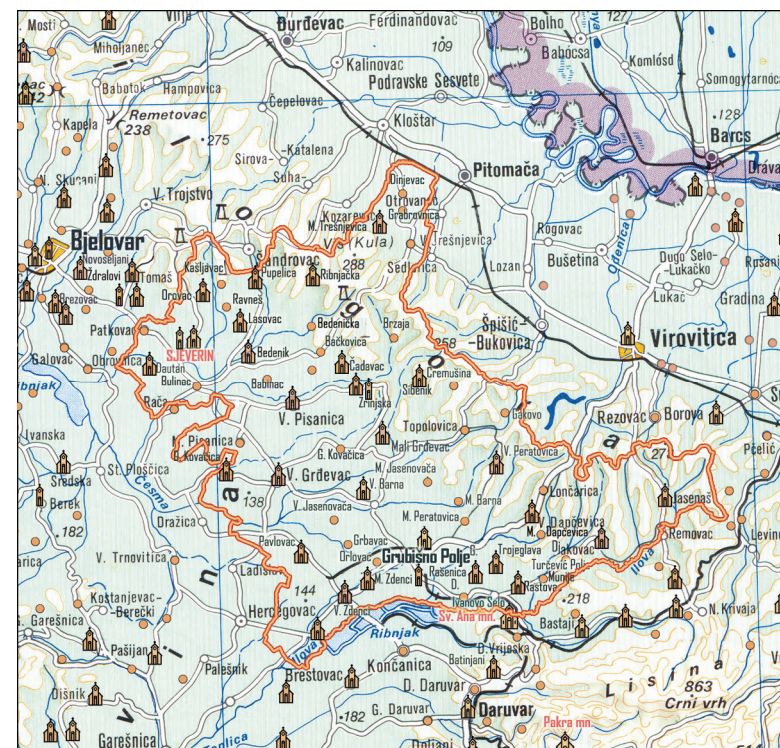
По богатству обреда и обичаја, коришћењу материјалних средстава, броју учесника и активираних породичних, родовских и међуродовских веза, свадба је догађај без премца код Словена и Срба, па тако и српска свадба источне Билогоре о којој је ријеч у овом тексту. Истовремено, обухватајући својим обредним елементима савремене хришћанске обичаје као и древно етнолошко наслијеђе, свадбу можемо сврстати у онај ранг сакралних догађаја у које спадају још само Божић, Ускрс, слава и сахрана, а ако томе додамо њен свеобухватни значај у животном циклусу, онда можда можемо рећи да је свадба, ако не и данас, била још у недавној прошлости сакрални догађај без преседана.

Етнолози свадбене обреде сврставају у тзв. *обрете прелаза*, који се одржавају да би се осигурао сигуран прелаз од једног мјеста, стања или околности у друге, као што је то случај код рађања, смрти, пубертета или пунољетства у новије вријеме. Међутим, пуно значење сложеног сценарија свадбених обредних радњи ће нам због свог далеког исходишта ипак остати у великој мјери нејасно.

О билогорској свадби не постоји ниједан рад, тако да је овај текст настао у периоду од 1992 - 2011. године на основу исказа особа рођених прије 2. свјетског рата, најстарије од њих р.1920. год. Пошто се све до тог великог свјетског сукоба, али и деценију послје њега строго поштивала наслијеђена традиција у сватовским обичајима, са великом сигурношћу можемо рећи да се опис који овдје износимо прилично вјерно односи и на другу половину 19. вијека, а у основним обредним радњама и на далеко дубљу прошлост.

Међутим, исто је тако извјесно да је за успостављање нове заједнице, темеља народног живота каква је брак, постојало у прошлости много више обичаја и строги ред извођења прописаних ритуалних радњи да би таква заједница била у сваком погледу плодна и успјешна. То потврђују и биографи Павла Соларића, говорећи о његовом дјетињству с краја 18. вијека у Великој Писаници помињући у „његовом завичају српско фолклорно благо, изузетне снаге и љепоте“, „чаробни свијет народних вјеровања“, гдје је народ „за сваки појав природни и за сваки догађај“ имао своје тумачење. Етнологијом Срба источне Билогоре нико се није озбиљније бавио, тако да је то благо заувјек нестало или приписано неком другом.

Основ ове приче о свадби углавном је ослоњен на обичаје забиљежене у западном дијелу родословне зоне рода Билогорски, у насељима парохија Оровац, Беденик, Мала Трешњевица, Велика Писаница и Велики Грђевац, у мањој мјери у насељима смјештеним источније, али значајне разлике у свадбеној церемонији на том невеликом простору није било. Од Оровца на западу до Јасенаша на истоку има једва 40 километара и ту је на око 700 км² код највеће експанзије српског становништва, непосредно пред 2. свјетски рат у 54 насеља живјело 18.000 српских житеља. Ова популација је простор Билогоре почела насељавати као хришћански зид према турској империји између 1597. и 1606. г., а током вијекова кроз бројне родословне везе се хомогенизовала и створила јединствен билогорски род. Иако поријеклом из чак десет данашњих независних држава, са простора који су настањивали многи српски и словенски родови, у свадбеним обичајима Билогоре не налазимо суштинске разлике од обичаја које његују Срби у другим српским земљама, а сличности, па и истовјетност дијела свадбених обичаја и пратеће терминологије налазимо и код других словенских, па и несловенских народа индоевропског поријекла.

Родословна зона рода Билогорски са православним храмовима

Са друге стране, Срби Крајишници, а прије свих њих Срби Билогоре потоњег Варајдинског генералата, једва да су имали икакве сличности у начину живота са осталим Србима, па и са другим народима изван Крајине. Живећи на граници царстава и свјетова они су били „европска посебност“¹, друштво које је биолошки једва претрајавало дајући вјековни данак у крви за право да се сије и жање и уздигне поглед према небу и код којег се древна симболика свадбе јасно читала као порука предака и препознавала као слава, побједа и обнављање живота. И ваљда никада до тада није било земље више и неба мање.

**ПРАВОСЛАВНИ ДОМОВИ
И ЖИТЕЉИ ИСТОЧНЕ
БИЛОГОРЕ ОД 1732 -1941.**

Год.	До- мова	Жи- теља	По дому
1732.	1449	13475	≈ 9,3
1755.	1177	10946	≈ 9,3
1764.	1390	12927	≈ 9,3
1779.	1257	11690	≈ 9,3
1809.	1146	10685	9,32
1839.	1248	11618	9,31
1857.	1260	12336	9,79
1869.	1268	13340	10,52
1899.	2204	14362	6,52
1905.	2350	16168	6,88
1929.	3372	16710	4,96
1941.		17650	

Раздобље у које се најбоље уклапа изложени опис свадбе и гдје су још били присутни сви њени сачувани елементи, дакле деценије на прелазу из 19. у 20. вијек, обиловали су драматичним догађајима чији је низ започео укидањем 1871. Војне крајине,² епидемијом великих богиња од 1871. до 1874, те колере 1872. и 1873. Страда је око 20% становништва, а висока смртност дјецe у само једној години, 1877. односи 91% новорођених. Чак ни масовна досељавања из пасивнијих дијелова Крајине једва покривају ту депопулацију, а у процесу распада породичних задруга у многим домовима се није ни имао ко

одијелити из матичног имања. Свему томе се придружује и одлазак скоро 600 припадника највиталнијег дијела српског становништва у Америку прије 1. свјетског рата, слиједи рат, па поново катастрофална пандемија тзв. „шпањолке“ (грипа H1N1) 1920. године. А 20. вијек је тек почео!

Међутим и после највећих невоља, ратова и епидемија, живот је морао тећи даље. Зиме замјењивала прољећа, стасавали момци и дјевојке, блистава љета доносила обиље плодова, па је и неки дјед попут ауторовог дједа Николе знао рећи свом унуку: - Ове јесени је свега уродило, има вина и ракије, жита

¹ Лит. 24, Peters

² ПРИЛОГ I, ЗЕМЉИШНА ПОЛИТИКА И КРАЈИШНИЦИ, стр. 63.

ПРАВОСЛАВНИ ДОМОВИ И ЖИТЕЉИ У ИСТОЧНОЈ БИЛОГОРИ У ПЕРИОДУ ОД 1809. ДО 1899. ГОДИНЕ									
Р. бр.	ПАРОХИЈА	1809.		1839.		1869.		1899.	
		дом.	душа	дом.	душа	дом.	душа	дом.	душа
1.	Беденик	92	825	96	868	100	951	118	647
2.	В. Барна	79	827	89	814	90	1083	264	1823
3.	В. Грђевац	109	902	121	1061	116	1230	157	1025
4.	В. Зденци	102	1019	106	994	105	990	117	691
5.	В. Ператовица	105	996	119	1258	129	1472	304	2286
6.	В. Писаница	252	2533	300	2641	300	3351	534	3167
7.	М. Трешњевица	280	700	80	679	79	732	125	711
8.	Г. Поље	138	1240	148	1406	155	1522	239	1577
9.	Сјеверин	98	834	98	903	90	1004	159	1073
10.	Т. Поље	92	829	97	1019	108	1069	199	1401
УКУПНО		1147	10705	1254	11643	1272	13404	2216	14401

и свиња, мака и ораха, могли би ове године да те женимо! У старија времена је и било тако. Породица се морала наставити и обезбиједити смјена генерација, синови и њихове породице остајали у задрузи и трошкови су се морали планирати. Иако су старе граничарске породице остале релативно имућне и послије подјела задруга, у породицама са више дјецe строго се пазило на ред удаје и женидбе од старијих према млађима и у пракси је владало правило *минората*, права првенства најмлађег у наслеђивању. Браћа су настојала да прво удају сестре и намире њихово наслеђство, а онда су се они редом по старости одијелили из матичног имања или приженили у породице без мушких потомака, док је најмлађи син остајао на очевини. За свако од њих требао је по неки дио посједа - није свадба могла бити сваке године као ни Божић сваки дан.

По подацима које је сакупио Мате Косовац,³ почетком 20. в. у источној Билогори било је присутно укупно 2350 српских

породица са 16.168 житеља, који су просјечно посједовали по породици 17,2 јутара земље (око 10 ха). У парохијама Северин и Беденик гдје је забиљежена већина овдје описаних обичаја породични посјед је био и већи (25,82 јутра у парохији Северин и 24,37 у парохији Беденик). У читавој родословној зони Срби су по члану породице располагали са просјечно 2,5 јутра земље, односно са нешто више - 3,91 и 3,99 јутара у парохијама Северин и Беденик.

Припрема и израда графичког приказа: Ранко Д. Радељић, 2009.

Свадбени обред наслијеђен од старих Срба садржи претежни дио индоевропске, односно протословенске религијске традиције у којој велики значај има култ предака, па тек потом слиједи минималне примјесе хришћанских и још модернијих

³ Лит, 15, Косовац, стр. 768-812.

утицаја. Довољно је већ упоредити термине и сватовске обичаје код Лужичких Срба⁴ са другог краја Европе, који су касније од већине Јужних Словена примили хришћанство, да би се увјерили у древност институције свадбе. Тако сусрећемо термине *невјеста*, *новожења*, *побратим (дјевер)*, *стари сват*, *кума* са два прекрштена пешкира и *младу* која је носила дукате као донедавна и наше удаваче.

Уз свадбени обред неодвојива је и институција кумства, исто тако старинска, чији "постанак, садржина и значај нису још расветљени"⁵. Кум је имао високу улогу у важним животним ситуацијама, гдје је требала сагласност предака да би сви поступци били у складу са традицијом. Кум је у извјесном смислу чаробњак у вези са оностраним силама, од рођења дјетета до посљедњег пута по Кумовској слами. Кум зна и име новорођеног дјетета, он је човјек од знања, "... посредник између живих и између *покојника* - *покојних предака*, који се интересују за све што се у њиховој породици дешава, и од којих се мора добити одобрење ..." ⁶. Многи од старих обичаја, Бадњак, слава, задушнице, па и гозбе на славама имају за циљ позивање душа предака на гозбу, али и када је као за свадбу повод други, опет преци имају највећу част, кум је на челу стола, у његово име се и позива на ручак, кум је главни гост, што значи да је и нова веза која ће створити потомство под патронатом предака посредством кума.⁷ На свадби се у лику „старог свата“ појављује и сам предак, обучен у вучју кожу на гозби (вук је тотемска животиња код Срба, териоморфни облик божанства и симбол

⁴ Лит, 3, Виловски, Јован Стефановић, *Из Лужице и Будишина*, "Јавор", Нови Сад 1892, XIX, 10, стр. 151-153, 11, стр. 167-169.

⁵ Лит, 32, Чајкановић, стр. 161.

⁶ Исто, стр. 162

⁷ ПРИЛОГ II, *О КУМУ КАО ПРЕДСТАВНИКУ ВРХУНАРАВНЕ СИЛЕ*, стр. 66.

предака). За свадбу се као и за славу спремао посебан колач ”који се о ручку *реже као и славски, исто тако држи се и чаша за крсно име ... а ми знамо да су жртве у колачу и дизање „у славу“ типичне жртве на гозби предака*”⁸.

Неке детаље билогорске свадбе сусрећемо и код хрватског становништва које је живјело на овом подручју, што упућује на истородно поријекло обреда у давнини или пак на међусобне утјецаје. Треба имати у виду и чињеницу да професионална граница између православних и римокатолика, чији су данас потомци Срби и Хрвати, није током вијекова била непропусна. Непознат је, али не и занемарив број прелазака православних граничара на унију и потом на римокатоличанство, мјешовитих бракова, али исто тако и прелазака римокатолика међу граничаре, гдје су неки вјеројатно постали православни. Томе у прилог говори и Лопашећ - „Susjedni kmetovi su često бјежали у Generalat zbog већих права крајишника. Sve више пребјега у Крајину prisililo је cara на naredbu да се сваки нови пребјег окује у željezo и vrati feudalcu“⁹.

Не упуштајући се у истраживање тих сличности свадбених обреда, морамо само констатовати да међусобних веза, упркос дуготрајном суживоту, није било у значајнијој мјери све до завршетка 2. свјетског рата. По подацима Мате Косовца за 1905. годину, од 3374 брака у којима су били Срби 22 су била мјешовита, дакле свега 0,65%, а на православу вјеру је прешло 14 душа из римокатоличке и протестанске вјере¹⁰.

Други свјетски рат односи трећину српског становништва, друга трећина се губи у одумирању села шездесетих и седамдесетих година, тако да се брачни партнери траже на ширем

⁸ *Лит*, 32, Чајкановић, стр. 179.

⁹ *Лит*, 16, Лорашић, стр. 267.

¹⁰ ПРИЛОГ III, ПРЕГЛЕД СТАНОВНИШТВА ЗА 1905. ГОД, стр. 69.

простору. У то вријеме актелна политичка клима не иде на руку професионалној искључивости, тих година (1963. г.) статус града добија и Грубишно Поље, развија се као и у Великим Зденцима индустрија, живљи је и културни живот, па су контакти и родословне везе становништва удаљених мјеста све бројнији. У том периоду расте и број мјешовитих бракова између српског и несрпског живља, тако да у деветој деценији 20. вијека они досижу око 30 % новоскloплених бракова.¹¹

Међу професионалним браковима после 1945. године повлаче за собом и преузимање у хрватском свадбеном обреду неких детаља билогорске свадбе, али и редукцију наглашенијих српских обичаја у свадбама мјешовитих бракова. Ако томе додамо и идеолошке утјецаје који су нас лишили дијела обичаја, онда на почетку XXI вијека можемо само жалити за оним што није забиљежено, без живих свједока који би то носили у сјећању. После 1946, ступањем на снагу грађанског закона о браку, престаје обавеза закључивања брака у вјерским институцијама, пуноважан постаје само цивилни брак, тако да је међу православнима црквено вјенчање све рјеђе у периоду до 1990. године, а у свадбама мјешовитих бракова скоро у потпуности искључено.

О вјековном ниском учешћу међу професионалних бракова у укупној популацији Билогоре потребно је још нешто рећи. Наиме, они нису толико посљедица анимозитета између двију вјерских скупина или затварања у властите културне

¹¹ Интересантно је да смо већ у XIX вијеку забиљежили низ бракова православних Срба са Чесима, па и ”комунирање” читавих чешких породица у српске породичне задруге, чему је можда поговорила чињеница да је међу чешким досељеницима било осим римокатолика и протестаната, од којих је касније вјеројатно већина ”с протестантске прешла на римокатоличку вјеру”- *Лит*, 20, Матушек, стр. 91 - 92.

оквире, „колико посљедица државних мјера изнуђених политиком римокатоличке цркве, која је пред такву везу стављала скоро непремостиве препреке. Већ при доласку на Војну границу Срби се суочавају са законским одредбама које на подручју царства нису дозвољавале другу вјеру осим римокатоличке, а на угарском сабору у Пожуну (Братислави) 1741. се на захтјев хрватског племства и свештенства доноси 46. законски чланак којим се обнавља стари закон да се у Хрватској неће тријети ни једна друга вјера осим римокатоличке.¹² Православног ожењеног из римокатоличке породице присиљавало се да пријеђе на унију или му се жена силом одузимала.

Иако ватрена римокатоликиња, Марија Терезија 1758. г. декретом од 13. децембра укида ову праксу и дозвољава одузимање жене само ако јој супруг брани исповједање римокатоличке вјере. Мушка дјеца из ових бракова одгајала би се тако по вјери оца, а женска у вјери мајке. Већ 1770. овај се декрет мијења и одређује да се вјенчање мора обавити у римокатоличкој цркви и дјеца одгајати у тој вјери“.¹³

Још драстичнија ситуација била је у случајевима бракова православних и унијата. Доласком на чело Вараџдинског генералата средином 18. вијека озлоглашеног генерала Петација (Benvenuto Petazzi) „Противно једној царској одлуци из године 1737, по којој су били дозвољени бракови православних с унијатима, али под условом да православни Срби ни најмање не смију ометати своју унијатску жену у слободном исповједању њене вјере, Петаци је забранио самовољно ове бракове; чак је прогласио да су то отмице жена и хтио је да их се кажњава смрћу“.¹⁴

¹² *Лит*, 7, Грујић, стр. 102.

¹³ *Лит*, 27, Раделић, стр. 120-121.

¹⁴ *Лит*, 35, Швикер, стр. 40-41.

Разумије се да у таквим условима није било ни помена о могућности бракова између православних и римокатолика, гдје је прозелитизам римокатоличке цркве био само једна од препрека. У држави која је функционисала на спреси феудалних господара и цркве која је такође феудални господар, међуконфесионални бракови би угрожавали сам темељ државе слабећи ланце догме којом су потчињене класе држане у покорности. Са друге стране, они би умањили шансе да се слободњаци римокатолици на Војној граници врате, а православни граничари потчине феудалном господару - у ком правцу су постојали вјеровни притисци и нада племства да ће се то моћи обавити по престанку турске опасности.

Законско санкционисање међуконфесионалних веза престало је тек 1781, годину дана по доласку на царски престо Хабсбурга Јосипа II који укида кметство и доноси Патент о вјерској толеранцији. Ни његов брат, наслједник круне 1790, Леополд II не повлачи ове законске акте, али су се посљедице милитантног ватиканског прозелитизма протегле дубоко у 20. вијек и нису нестале све до данашњег дана.

СЛИЈЕД СВАДБЕНИХ РАДЊИ И ДОГАЂАЈА

Билогорску свадбу сачињава континуирани слијед радњи и догађаја, али је можемо ипак подијелити у пет функционалних фаза - *просидбу, ракију, јабуку, свадбу* и *првиће*.

Просидба

Још у Душановом закону (Призренски препис, члан 2) се изричито прописује - „И ниједна свадба, да се не учини без вјенчаница; ако ли се учини без благословенија и упрошенија цркве, такови, да се разлуче“. Закон је вјеројатно имао за циљ да прекине и санкционише још преосталу у непознатој мјери традиционалну праксу женидбе без црквеног вјенчања и с тим у вези невољних и вољних отмица и одвођења дјевојака. Наредна четири вијека под турском владавином и ослабљена позиција цркве омогућила су враћање потиснутих обичаја, да би тек почетком 19. вијека Карађорђевићевим законом и његовом потврдом од Милана Обреновића у Србији била забрањена отмица дјевојака као један од начина женидбе.

У опису обичаја, женидбе и удаје у Книнској крајини непосредно после 1. свјетског рата прота Саво Накићеновић¹⁵ описујући отмице каже да су се оне „вршиле раније, а данас много мање, јер они то врше другим неопаснијим облицима ... са знањем и одобрењем њихових родитеља. ... Мјесто отмице је оваква удаба настала и оснажила се под Аустријом, јер мушкима они нијесу дозвољавали женидбу прије нег одслуже војску (24 године), а они то, рад домаћих потреба и јер навикли да се рано жене, на тај начин вршили“. Накићеновић даље каже да је риједак „случај развода брака после вјенчања, а ријетко, да се овако доведена дјевојка не вјенча“, те да се тако „и данас 95% бракова извршује и не сматра се за саблазан. Народ вели да се мало која под вијенцем доведе“. Исти аутор такође каже, мислећи на почетак 20. вијека, да се та „женидба и удаба“ без црквеног благослова „само, од свих наших крајева, укорјенила у Сјеверној Далмацији“.

У српској Билогори, ако је раније и било таквих обичаја,

¹⁵ *Лит*, 21, Накићеновић, стр. 63-65.

ни сјећања, ни приче о таквим обичајима нису досегле период после Првог свјетског рата. О једина два случаја које бисмо могли сврстати у ту категорију догађаја имамо превише нејасне околности да би их препознали као остатак претходне праксе. Први од њих је изјава једне старије жене из Велике Писанице дана шездесетих година у Горњој Ковачици да ју је муж отео, што би се могло датирати негдје на пријелаз у 20. вијек. Други случај је везан за Алексу Шакановића, својевремено надалеко познатог шаљивцију из Великог Грђевца, који је тридесетих година своју будућу жену, у филмском стилу, у галопу на бијелом коњу одвео директно са сватова, тако да све прије изгледа као вјешта режија него стварна отмица. Изузмемо ли дакле такве изолиране и несигурне извјештаје, онда можемо закључити да је у источној Билогори просидба била једини обичајни облик женидбене процедуре.

У просидбу се могло поћи по више основа. Један од њих је био мање - више повјерљив договор будућих супружника без претходног знања родитеља, гдје је ипак прије просидбе требала њихова сагласност, а родитељи су се свакако тада детаљно распитали о млади и о њеној кући и породици. Настојало се свакако да женидба и удаја буду из боље односно у бољу или једнаку кућу, тако да дјевојка буде из угледног рода, честита и морална, што значи „високог рода“. При томе, материјално стање њене породице није имало, нити је на Војној крајини са углавном нивелисаним имовним стањем могло имати пресудну улогу. Тај феномен Видак Вујачић,¹⁶ говорећи у контексту гдје је то било још мање изражено него међу Крајишницима, назива „кастинизмом“ и повезује са почецима патријархалног друштва, гдје су се личне вриједности поистовјећивале са општим вриједностима и гдје је пресудну улогу у одређивању ранга будуће

¹⁶ *Лит*, 4, Вујачић, стр. 90-93.

младе или младожење имао управо „углед“. Тај вриједносни систем задржан је међу Билогорцима и после престанка услова живљења на Војној крајини, па и даље, рекли бисмо и после престанка услова за живљење на Билогори. Погледајмо те вриједносне парадигматске низове из перцепције народа Билогоре.

Осим познанства у родном мјесту гдје је због бројних родословних веза могућност налажења брачног партнера била ограничена, млади су имали и ограничен број прилика за међусобно упознавање. Једно од најважнијих и најбројнијих још

Категорија	Висок углед	Низак углед
<i>Поријекло</i>	Неутрално	Неутрално
<i>Моралност</i>	Висок статус	Низак статус
<i>Изглед</i>	Неутрално	Неутрално
<i>Здравље</i>	Здрав	Болешљив
<i>Материјално стање</i>	Неутрално	Неутрално
<i>Храброст</i>	Јунаштво	Плашљивост
<i>Марљивост</i>	Вриједан	Лијен
<i>Истинољубивост</i>	Искрен	Лажљив

од најстаријих времена је то био простор уз цркву, *цинтор*, мјесто сабирања народа у свим важним приликама, а једна од њих била је храмовна слава. Морамо узети у обзир да су ове свечаности око храмова практиковали и римокатолици и да су и једне и друге посјећивале обје конфесије, тако да се током прољећа и љета одржавало двадесетак таквих скупова које је народ је звао *крам*, што је збирни назив за све што се догађало тог дана, од свете литургије и литије до послеподневног масовног окупљања младих и старих свих конфесија и народности. Било је то мјесто гдје су се тада вила кола и пекла печења, лицитари и путујући трговци ширили *шатре*, али се и договарали и склапали послови. У сваком насељу гдје је постојала православна црква једном годишње организован је и *крам*, па

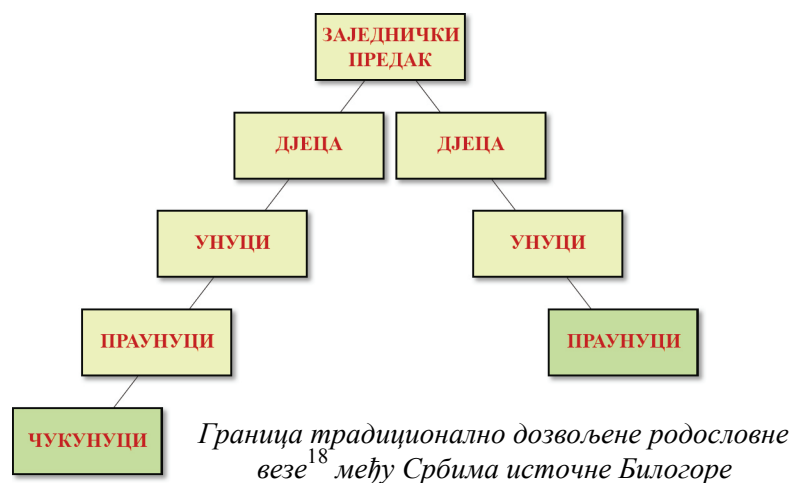
и тамо гдје је цркву замјењивао запис, храм на отвореном простору, као у Горњој Ковачици код „светог Ђурђа“ гдје се на „млади Ђурђевдан“ (св. апостол Јаков Заведејев 13. маја или прва недјеља после ако овај датум не пада у недјељу) одржавао *крам*. На дан храмовне славе све српске породице у селу очекивале су и спремале се за бројне госте, рођаке и пријатеље који су без посебног позива долазили на ручак и потом сви заједно кренули на мјесто најзначајнијег годишњег догађаја. За старије генерације већ и сам назив *крам* је имао неку сентименталну ноту, сјећање на младост, на мјесто гдје су се најчешће први пута видјели будући супружници, заплесали први плес и изашли из цркве као младожења и невјеста. *Крам* је био мјесто гдје је породица младе први пута обзнанила да је дјевојка ставала за удају. Јасан знак за то била је ниска дуката око врата.¹⁷

Међутим, ритам живљења, војевања и рада, као и притисак млађе браће и сестара није остављао много времена момцима да пронађу будућу младу. Морамо непрестано имати у виду да у тадашње вријеме женидба и брак нису били само лични чин препуштен вољи појединца чак ни у погледу година старости када ће се тај чин обавити. Традиционално сеоско домаћинство захтјевало је одређен број радних руку и правовремено подмлађивање радне снаге да би опстало, а у условима живота на Војној крајини и способног војника да би се уопште стекло право на посједовање имања. Ако је код будућег младожење после одслужене војске уочено и најмање оклијевање или несналажење у проналажењу младе, на дјелу су се наша још два социјална механизма који би довели до просидбе. Један од њих је посредовање између једних и других родитеља преко рођака блиских објема странама, који су познавали породичне ситуације, имовно стање, врлине и „фалинге“ и непогрешиво проналазили бар једну прихватљиву варијанту за женидбу.

¹⁷ ПРИЛОГ IV, ТРИ ПРИЧЕ О ДУКАТИМА, стр. 70.

Иако је међу граничарским народом важило правило да је боље женити се из што удаљенијег села или краја, многи практични разлози налагали су прагматичнији приступ и брачни се партнер тражио даље тек када су исцрпљене све могућности за женидбу из властитог села и парохије или сусједне парохије. Овдје је долазило до изражаја прецизно познавање сложених родословних веза којим су се одликовале старије жене и које су строго пазиле да нова веза није ближа од седмог кољена, рачунајући заједничког претка. У традиционалној пракси коју је одобравала и црква, то је значило да брак могу успоставити праунук и чукунука истог претка, иако су и ти примјери изузетно ријетки и аутор је бавећи се родословним истраживањима популације источне Билогоре, међу преко 2.000 бракова наишао на свега два таква случаја.

Други приступ просидби је једнострана иницијатива породице будућег младожење. У оба случаја, да би испросио дје-

¹⁸ ПРИЛОГ V, РЈЕЧНИК РОДОСЛОВНИХ ТЕРМИНА, стр. 76.

војку, од ђувегије се само захтјевало да се прикладно обуче, слуша шта му се каже и пристojно понаша.

Ако се, као у случају посредовања, знало за долазак просаца, они су ишли договореног дана увече директно у кућу дјевојке. У другим случајевима, свратили би у сусједство код рођака, неке познате или непознате породице, најавили свој долазак и послје око један сат, давши домаћинима времена да се припреме, пошли у прошњу. У пратњи момка била су још два ожењена мушкарца, отац и стриц, ујак, неки други рођак, а по потреби и неко ко није био у сродству. У правилу, рођак је био и будући стари сват. Понегдје је све до педесетих година био обичај да женско чељаде из куће гдје се свратило баци приликом одласка на ђувегијина леђа мачку. Ако се мачка прихватила канцама, то је био знак да ће просидба бити успјешна.

Долазак просаца се у принципу није одбијао. Чак и онда када најављени просци нису одговарали ни родитељима ни дјевојци, уљудно су примљени. По доласку у кућу разговарало се најприје о свакодневним темама, времену, усјевима, да се потом каже "којим су послом дошли". Разговарало се без присуства дјевојке и у тој фази се још увијек могло рећи да је она премлада, да нису планирали удају за ту годину, да није све спремно за удају. Ако су просци били прихватљиви, коначна одлука се препуштала дјевојци која је тада излазила из собе, прихватила или одбила просце. Све до 2. свјетског рата ова процедура је садржавала још један детаљ. Одлука дјевојке је пролонгирана за недељу дана када су просци поново долазили, видјели први пута дјевојку и сазнали њен одговор.

У шали се знало говорити да се у просидбу иде увече због тога да се не срамоте по бијелом дану ако буду одбијени. Ако је просидба била успјешна, у неким селима је то био разлог и да се то објави пуцањем из кубуре, а те вечери је договорен и слиједећи, да тако кажемо, радни сусрет родитеља младеца.

Ракија

На тај радни састанак будућих пријатеља у кући дјевојке, уз родитеље младожење полазиле су још двије - три особе из најближе фамилије, колико је иначе стало у једна запрежна кола, а бар једна од тих особа морала је бити вична организацији свадбене церемоније – што је иначе спадало у дужности старог свата. Уприличен одмах идуће недјеље или најкасније десетак дана послје просидбе, овај сусрет је био мјесто гдје су натенане, уз ракију, договорени термини јабуке и свадбе, послужење гостију за јабуку као и сви остали технички детаљи везани за свадбу. Ни тада, а ни касније се није говорило о миру. Он је препуштен одлуци родитеља дјевојке, док мушка страна није тражила, ако је и очекивала мираз. Сматрало се да ће ”млада” водити рачуна о свом интересу, а родитељи о будућности свог дјетета. Разлог за овакву праксу која се унеколико разликује од оне у многим крајевима настањеним српским живљем можда можемо наћи у дугом живљењу у режиму Војне крајине, гдје је стриктно одређени земљишни посјед припадао једној породици војној обвезника и није се могао ни отуђити ни продати. Тек по стицању пуног власништва над земљом и укидањем Војне крајине 1871. долази до подјеле породичних задруга, наслједство се регулише опоруком или оставинском расправом, а уводи се и пракса мираза у земљишту или његовој новчаној протувриједности. У овисности од имовног стања и броја дјеце, у периоду до 2. свјетског рата било је уобичајено да кћерке у мираз добију вриједност 1-3 јутра земље, а синови код прижењивања или оснивања властитог домаћинства око 6 јутара. Други, не мањи разлог што је одлука о мирузу била искључиво интерна ствар породице дјевојке можемо наћи у чињеници да је породица младожење ипак имала одређену информацију о томе што млада доноси у кућу. Подразумијевало

се, наиме да су дукати којима је обзнањена дјевојчина спремност за удају истовремено и њен мираз.

Ако се прије нису познавали, будући младенци (они који су се *обећали* једно другом јер термин вјеридба или заруке није до друге половине 20. вијека коришћен у Билогори) су имали могућност да се виђају на неком од касних љетних крамова или у другим приликама, али само у присуству неког из најближе родбине дјевојке, све до свадбе у позну јесен или зиму, када су обављени сви јесењи пољопривредни радови, спремљен урод и засијано жито, дакле када је било и времена и средстава за њено одржавање. За тај период је уговарана и *јабука*, без обзира на то када је била просидба. Све до одржавања јабуке, док нису настали трошкови око њеног одржавања, ако су разлози са неке стране били довољно јаки, оно што данас зовемо вјеридбом могло се прекинути, иако уз велики ризик по углед породице.¹⁹

Три до четири недеље пред свадбу, а свакако прије јабуке, домаћин куће и младожења, заједно или одвојено ако је требало свратити на више мјеста, обишли су фамилију, комшије и пријатеље са *ракијом* у чутури или боци²⁰ око које је био овијен *ружмарин*²¹ и позивали у сватове. Исти задатак морао је обавити и домаћин из дјевојчине куће позивајући на јабуку. Највећи дио родбине живио је у родном селу и околним насељима тако да се позивање обавило за неколико дана. Прво се одлазило код кума који је као „ментор“ породице већ био о свему исцрпно обавијештен, а у старо вријеме давао и сагласност за

¹⁹ ПРИЛОГ VII, УДАЈА ШКРБИНА ЈУЛЕ, стр. 84.

²⁰ Назив за позиварску посуду, без обзира да ли је то боца или чутура је био *буклија*, али се истим именом називао и солидарни допринос слављеничкој кући који се доносио у храни и пићу, а исто тако и све оно што је кум приредио за свадбени ручак другог дана свадбе.

нову везу, те се у његово име и позивало, редом све у крвном сродству са очеве и мајчине стране младожење. За кумове су у прошлости у правилу бирани крштени кумови, они сами или неко од њихових потомака. Позивар је дакле морао бити из куће младожење, он лично, његов отац или дјед, а само изнимно позив се могао упутити писмом ако је позвани живио далеко од родног краја. Блиске породичне везе одржаване су до разине праунука заједничког претка, а тек послјије помало блиједиле и заборављане. Непозивање на свадбу као један од најзначајнијих родовских догађаја, ако није било посљедица те удаљене везе онда је било знак неке озбиљне нетрпељивости између двију кућа. На славље се изричито позивало све укућане - *“зову се сви, а долази чији је ред”* знало се рећи, а обавезно је било да за потврду позива бар једно из породице позваних, најчешће домаћин, узме боцу, прекрсти се и отпије понеки

гутљај ракије, изразивши са неколико ријечи попут - *Нека им је са срећом!* - најљепше жеље младенцима. Буклија се потом до врха допунила ракијом и враћала у позиварску торбу.

²¹ Код позивања гостију за јабуку и свадбу се *ружмарин* (рузмарин) први пута користи у свадбеној церемонији. Како пише Чајкановић (*Лит.* 33, Чајкановић, стр. 105) „*Р. је сватовско цвеће по превасходству, и као такво помиње се често у сватовским песмама ... Сваки сват мора бити њиме закићен. Уочи венчања девојке га на свечан начин припремају за сватове. ... Све би то имало да значи да је р. сигуран утук против злих демона (вероватно због свог јаког мириса)...*“

Јабука

Јабука се убрајала у најљепше дијелове свадбе, без великих покрета гостију и организационих проблема. Гости су се сакупљали на вечеру у дјевојчиној кући, гдје је позвана са ракијом и ружмарином сва њена родбина, комшије и пријатељи, а са мушке стране, осим младожење и родитеља, у саставу су јабучара могли бити браћа и сестре младожење, његови стричеви, ујакови и тетке са супружницима. Било је уобичајено да јабучари долазе у двоја запрежна кола, десетак њих, иако се дешавало, као код женидбе Шкрбина Бранка, да је на јабуку код Кашића у Велики Грђевац из Пупелице пошло седамнаест јабучара. Свака породица из које су долазили јабучари, изузев ако је мушкарац долазио без супруге или неког другог женског чељадета из куће, имала је једну обавезу – да на јабуку донесе ковртањ.²² То је посебна врста обредног колача који се припремао од финог бијелог брашна за колаче са додатком мало шећера, тако да се три траке дизаног тијеста уплету у плетеницу и савију у кружни облик са празнином у средини. Ковртањ је био пречника 40 до 60 цм, често је савијан и у облику срца, на њега су се од тијеста без квасца стављали и украси у облику

²² Називи код Словена за свадбени колач (укр.-карпатски *верченик*, српски *ковртањ*, бугарски *превитак*, кајкавски *вртањ*) често су везани за глаголе *вити*, *вртети*, упућујући тиме на своје архаично значење - зачетак новог доба. Свadbени колач у облику круга, односно кола је истовремено и симбол Сунца и свадбени симбол код свих Словена који као и други обредни елементи у облику кола, вијенац и прстен нпр. означава уједињење младенаца у браку, што је код разних словенских народа појачано и пратећим магијским радњама. „...глагол *вртити* (*окретати*, *обртати*) и сама та радња магијског врћења у круг има архаични митолошки смисао почетка благостања, новог рода и порода. За то има више доказа у словенским традицијама народне духовне културе.“ – *Лит.* 25, Плотнокова.

цвијета, а прије печења је премазиван јајетом да добије лијепу жуту боју. Посебна вјештина требала је да се испече у крушној пећи, а и за његов пренос су постојале нарочите кошаре исплетене од огуљеног врбовог прућа тако да им горњи руб није био раван већ валовит. Јабучари су са ковртањем предавали у кући младенке и поклон, најчешће неку тканину, који се касније без коврања износио на тањур са јабуком. Уобичајено је било да се домаћинима уз ковртањ донесе и боца ракије као и очишћена кокош или друга живина.

Јабука је трајала један дан и на њој су се служила четири obroka. Прва два, вечеру и поноћни оброк, укључивши све потребно пиће и друге ђаконије, све осим посуђа и прибора за јело донијели су јабучари из куће младожење, а све што није потрошено враћало се назад. Доручак и ручак припремала је кућа дјевојке.

Јабука је трајала један дан и на њој су се служила четири obroka. Прва два, вечеру и поноћни оброк, укључивши све потребно пиће и друге ђаконије, све осим посуђа и прибора за јело донијели су јабучари из куће младожење, а све што није потрошено враћало се назад. Доручак и ручак припремала је кућа дјевојке.

На вечери, по чему је све ово и добило име, пред сваким гостом је у тањуру била јабука коју је морао откупити, што је био дар за младенку. Осим младожење који је сједио уз њу, сви су младу даривали, иако је било уобичајено да она врати дарове у новцу које је примила од будућег свекра и свекрве. Послије вечере, па све док траје јабука, није било уобичајено нити се сматрало добрим знаком да ико од гостију иде на спавање. То се чак и спречавало, па је тако запамћено да је на јабуци Анке Шкрбина и Бошка Босанца из Бабинца, у Пупелици прије Другог свјетског рата, Милутин Мушкиња из Ласовца у жар сипао љуту паприку да би пред јутро ”раздријемао” неке госте.

Другог дана послије ручка гости са мушке стране су одлазили кући и за ту прилику млада је украсила кола, а на главу сваког коња везала ручник. Послије одласка јабучара остали гости су се веселили још до касно у ноћ.

Иако је јабука завршена у недјељу, у послове око ње можемо убројити још и младожењин посјет будућој тазбини. Дан - два послије јабукe, а прије свадбе, он је са двоја запрежна кола у пратњи неке удате жене из фамилије, ујне, стрине, снаше, кренуо по младине ствари, “руво” и намјештај, ако већ његова набавка или израда није договорена за неки каснији период. Осим нешто личних ствари и одјеће младенке, до свадбе је у родној кући остало још и најмање 50 ручника потребних за кићење сватова, тканих на дашчици, а који су такође дио билогорске дјевојачке спреме. Главни дио те спреме чине:

- 2 до 3 ћилима,
- 6 јастука са шупљаним јастучницама,
- 3 блазине са гушчијим перјем (двије уже и једна шира),
- 10 тканих плахти,
- 4 шупљане плахте за покривање намјештених кревета,
- 2 сламарице,
- 12 врећа за жито,
- 2 плахте за пљеву,
- 1 бисаге за сијање жита,
- 2 зобнице за коње за пут,
- 12 ручника за брисање тканих од предива,
- 15 до 20 крпа за суђе,
- 15 до 20 дебљих крпа за тепсије,
- 10 „рубаца“ 0,5 x 0,5 м тканих од предива за корпе,
- 10 нешто мањих рубаца за кошарице са тијестом за крив,
- 20 столњака,
- 10 „труба“ платна по 25 x 0,6 м за одјећу.

Гледајући са размеђа 20. у 21. вијек, овако побројана дјевојачка спрема за удају можда не изгледа импресивно и чини се да би се данас могла купити за једну бољу плату. Међутим, непун вијек раније она је представљала читаво мало богатство, а све даље у прошлост вриједност би јој била све већа. Морамо имати на уму да су млада и њена мајка провеле хиљаде сати да би је ручно израдиле, од сијања лана и конопље, преко предења и ткања до завршне обраде. Припремање дјевојачке спреме започело је већ од рођења женског дјетета.

Структура домаћег платна од лана и грубљег од конопље 1:1

Дио ове спреме била је и чврста, често дрворезом украшена шкриња у коју је све било смјештено и чувано. У њој су чуване и друге вриједне ситнице и успомене, а у старо вријеме шкриња је имала и једну споредну, али исто тако значајну улогу – са унутарње стране поклопца су уписивани датуми важних догађаја, првенствено рођења дјете. Уз шкрињу, ако су то дозвољавале могућности младине куће, у опрему је улазио и намјештај чији су стандардни дијелови били два кревета, два ноћна ормарића („наткаслина“) један или два ормара, те тзв. „психа“ – то је велико огледало чије је подножје био ниски, нешто шири

елемент са ланицама. Такав намјештај израђивали су по наруџби мајстори столари, „тишљари“ којих је било и у већим селима попут Велике Писанице, Грубишног Поља или Великог Грђевца, а наручиоци, да би прошли са мање трошкова, обезбјеђивали су дрво, орах или трешњу са свог посједа.

Ако то није другачије договорено и регулисано, ђувегија је долазећи по руво морао намирити и све трошкове за куповину или шивење младине опреме за вјенчање коју је сачињавала вјенчаница, ципеле, шлајер (вео), вијенац и *пукета* (Букет, термин бидермајер се није користио нити је имао данас раширену улогу у свадбеном обреду). Прије повратка, млада је запреге са рувом окитила цвијећем и зеленилом, ствари су чврсто повезане, а ђувегији је повјерен кључ од шкриње, да се не загуби у каснијем свадбеном метежу. Кључ је похрањен до свадбе негдје у младожењиној кући, говорило се да не ваља гледати што се у шкрињи налази, иако је тешко вјеровати да су свекрве могле одољети искушењу да не завире у њен садржај.

Узорци шара на ручницима рађених на тари на даишчици

Свадба

Јабучари су имали ваљане разлоге да се у недјељу врате што раније кући. Наиме, већ од идућег јутра припреме за свадбу досегле су пуни интензитет. Преостало је још свега шест дана за осјетљиве послове око јела - да се испеку колачи и хљебови, печенице и живина, уреди имање и кућа окити ћилимима, да се провјере детаљи, организује и договори што није до тада учињено. Све то није било могуће без помоћи сусједа и вјештина најбољих домаћица у селу. За мноштво гостију које је очекивао домаћин је имао и сву другу подршку на располагању - столове и столице, прибор за јело који се чувао у шкрињама за такве прилике, коње и кола. И не само то. Припрема свадбе био је у селу велики тренутак солидарности. Уз рад и посуђивање неопходних предмета, Срби, Хрвати, а од 19. вијека и бројни Чеси, Мађари и Нијемци у поједним билогорским селима, без обзира на то да ли су звани у сватове, донијели су, исто као и рођаци “буклију” - кошару са најнеопходнијим потрештинама - шећером, зачинима, пићем и живином, што је као пракса забиљежено у селима парохије Северин. Тако је и отпала потреба да се памти ко је све помогао - враћало се у сличној прилици увијек и свима! Разумије се да је тај обичај у већим селима редуциран на рођаке и шири комшилук.

Уочи саме свадбе, у сриједу или суботу, јер је четвртком послје поста и у недјељу традиционално код Срба свадба могла започети, када је у кући и у дворишту домаћина све врело од посла и ужурбаности, требало је обавити још три незаобилазне радње.

МЛАДИН ДОРУЧАК (*РУЧАК у говору народа Билогоре*)

Једна од њих била је дужност ђувегије да однесе доручак за младу у њену родитељску кућу, јер већ од јутра идућег дана она је припадала другом роду. Традиција је из неких разлога

сугерисала да је тај посао најбоље обавити пјешке, па се тако и осамнаестогодишњи Никола Раделић у пратњи свог тетка Петра Валације упутио у Велику Трешњевицу да младенки, шеснаестогодишњој Марији Клемен однесе доручак. Годинама послје тога, у једној оштријој расправи Марија приговори свекрви Сави да јој није послала доручак као што је био ред. Тек тада “истрага” изнесе на видјело да су Никола и Петар оставили храну у шупљем дрвету и појели је на путу кући, који је у једном правцу, углавном кроз шуму, износио око петнаест километара. Тај догађај нам открива још два елемента заборањених обичаја, с једне стране да је ношење доручка било мање важно од самог посјета кући младенке уочи свадбе, а с друге стране да се по традицији ђувегија није могао надати да ће приликом тог посјета бити понуђен јелом или га није смио прихватити ако је и било понуђено.

ЗАПИЈАЊЕ КУМА

Вече уочи свадбе, када су већ морали стићи и *свирици*, неко из куће домаћина преузео је дужност да са музиком обиђе све куће у селу из којих су планирани гости и да их још једном позове на свадбу. Ако је тих позива било много, онда је у томе учествовао само дио музичке екипе. Остали су учествовали са домаћином те вечери у трећој, само наизглед споредној радњи, *запијању кума*, која по својој дубокој древности и значењу спада уз вјенчање и свадбену гозбу у једну од три најважније церемоније свадбе. Наиме, код Срба су кумство и побратимство сродство по Богу, култно сродство, за чије успостављање је био потребан обред међусобног испијања крви у прадавно вријеме, која је касније, вјеројатно по примању хришћанства, замијењена вином као супституцијом крви. Вечера код кума уочи свадбе, на коју су ишли младожења и његови родитељи, а посебно име тог обичаја - “запијање кума”, упућују на трагове древног об-

реда. И име за кума је слично код свих словенских народа, па и у литванском и летонском, а ”за кумство важи, као иначе за крвне сроднике, закон *егзогамије*.”^{22а}

СВАДБЕНО ЈУТРО

Централни дио свадбене свечаности, сама свадба, започела је окупљањем гостију на доручак. Обично је то било у недељу ујутро, али ако се по дјевојку морало путовати далеко и доручковати још по мраку, даља родбина је пристигла још у суботу увече и за коначак су им биле отворене све куће у селу. Ујутро, прије преласка прага на изласку из куће, дјевојке су окитиле госте ружмарином који је за ту прилику годинама узгајан у посудама. Неовисно од вањске температуре понуђена је хладна и врућа ракија, а за столом печеница, пиктије, крвавице и колачи. Није се смјело губити пуно времена, дан је био кратак и стари сват је пожуривао шездесетак одређених да буду у свадбеној поворци, да што прије заузму своја мјеста. Сватова је на поласку без јахача морао бити паран број, младих и издржљивих, а остатак гостију – *свадбари*, остали су да се веселе код куће и чекају да *сватови* доведу младу.

Путовало се са седам до десет, али и више запрежних кола украшеним касним цвијећем, црногорицом, тракама шареног папира. Посебно помињање заслужују *ручиници*, ручно ткани и везени, а за сватове их је требало ”сва сила”. Прво, на сваку заставу, а оне су биле на свим колима осим онима намијењеним за младу, везао се пешкир. Дјевер и дјеверуша, па и сваки свирац носили су по пешкир. Он је био везан и за оглавину сваког коња у кочији. И не само то. Дио свадбене поворке чинили су и јахачи, непаран број њих, а најмање тројица. Њихов вођа је јахао на челу поворке, а остали иза њега у паровима и сви су били богато украшени пешкирима, јахач са по

^{22а} *Лит*, 32, Чајкановић, стр. 338.

једним, док се на коња везало чак три - један на врат и по један на свакој оглавини.

Вратоломије на коњу - Гојко Трбојевић на свадби Миленка Драгичевића у Г. Ковачици; Десно – Стојан Кучук на свадби у Великој Данчевици 1979.

Данас је тешко бити сигуран које су све ”формацијске” дужности биле присутне на свадби у старије вријеме, који им је био назив и ко их је обављао. Тако и вођа јахача није у Билогори имао посебно име, али му функција одговара улози војводе. Вријеме када су коњи и вјешти јахачи били дио војничке традиције Билогораца је прошло, а од ње је остала једино војничка крајишка капа Вараждинског генералата на главама јахача, око које је везана трака са српском тробојком и затакнуто фазаново перо. За вријеме Војне крајине обвезници су били дужни сами обезбиједити униформу и сасвим је могуће да су тако унифомисани чинили свечанијом пратњу свадбе. То можда потврђује и фотографија јахача у свадби Душана Миљевића из Горње Ковачице снимљена при одласку по младу

у Равнешу, гдје два јахача слиједе дух традиције у тада актуелној униформи, овога пута са звијездом на капи.

Промијенили су се и многи обичаји везани за јахаче и прилагодили „дивилном“ животу. То илуструје и једно казивање из Горње Ковачице: - *Сјећам се наших сватовских јахача на оним коњима ненавиклим на јахање. Они онако тијани ипак нису падали и успјевали су да држе коња да их не збаца. Изгледа да је некад давно био обичај да тај први јахач утјера коња у кућу младе, јер се то догађало и у новије вријеме. Тако је јахач, неки Милић, чини се из Беденичке, када се женио Милан Радојчић у кућу Миланове будуће супруге Раде ушао са коњем. То је намјеравао и јахач из Ператовице када се удавала Бранка Везмар у Ковачици, али му нису дозволили. Кад се женио Душан Миљевић у Ковачици, један рођак, Лазо Миљевић из Велике Писанице утјера коња сједећи у седлу у гостиону у Писаници. Због тога заврши у затвору у Дарувару“.*²³

Грубишно Поље шездесетих година – свадба Љубана Гргура и Милке Калинић

Послије јахача, у првим колима се смјестила музика, у другима дио гостију, док су позади у трећим колима сједили дјевер и дјеверуша, гдје је између њих предвиђено и мјесто за младу. Функције дјевера и дјеверуше су припадале брату и сестри младожење ако нису били у браку или момку и дјевојци из најближе фамилије. Четврта кола су позади заузели кум и младожења, а у предњем дијелу кумов кочијаш, прикумак²⁴ и његова жена, док су остала кола попунили други гости, без одређеног реда, али у правилу то ближе челу поворке што су у ближем сродству са младожењом. Када су се сви смјестили, у свака кола

²³ Лит, Ц.Г, Архив

²⁴ Прикумак је нека врста поузданог кумовог „ађутанта“ који га замјењује у свим пословима - прикумак је сјекао печење и сервирао кумову буклију, служио кума, по потреби преносио његове поруке, а биран је и позиван у сватове искључиво од кума - није морао бити у роду ни са кумом ни младожењом, па у крајњем случају чак ни познат остатку сватова до те прилике.

додане су и боце са вином и ракијом да се одржи расположење на дугом путу, а када је вријеме било хладно постојала је и варијанта са куваним пићем, са ћилимима и другим покривачима преко кољена, те загријаним циглама и црјеповима под ногама. Ако је пао снијег, кола су замјењивана саоницама и сватови нису могли бити љепши.

На знак старог свата, заиграли су коњи и јахачи, кренуле запреге, зациликали *цинкуши*, зачула се вриска и "јукање," а вјеровало се да велика цика и бука и од сватова и касније од младе могу отјерати сваку урокљиву и нечисту силу.

Свадба Данила Ђукића 1956. године

Музика, пјесма и пуцњава пратили су сватовску поворку и у одласку и повратку кроз села у којима су се отварали прозори, истрчавало на врата и плотове, био је то доживљај за сва

чула, за оне који су гледали и још више за оне који су у њему учествовали. Тешко је то и приближно описати иако је аутор као предложак имао властито искуство - сјећање на такву свадбу у којој је учествовао код женидбе Здравка Раделића из Пупелице.

Посљедња свадба на тај стари начин одржана је у зиму 1981/82, када се кћер Емила Везмара, Бранка рођена 1962. г. удавала за Радована Косановића у Велику Ператовицу, у кућу одмах на раскршћу према Гакову. Хиљаде коња гајених у Билогори замјењени су са тракторима још десетак година прије тога, али се у Ператовици налазила једна *самарица* – погон са коњима за извлачење дрвета са тешко приступачних шумских мјеста, што је омогућило да се коњима снабдију и запреге и јахачи. Пут који је тог дана прешла сватовска поворка од Ператовице до Ковачице, па онда до Грубишног Поља на вјенчање и у повратку до Велике Ператовице, укупно је био дуг око 45 километара.

ДОЛАЗАК ПО МЛАДУ

Кад се већ дошло близу циља, на пушкет од младине куће, читава поворка се заустави, а први јахач одјури до капије и изговори обредну причу о јату голубова које је изгубило голуницу²⁵ и пошло на пут да је тражи.²⁶ Сазнавши у дијалогу са чуварима капије да су видјели голуницу, гдје се она налази и да је могу добити, први јахач размјењује боцу ракије окићену ружмарином са домаћинима, испаљује хитац као знак поворци да крене и упућује се брзо њој у сусрет.

Кад поворка стигне пред капију, сватове чека још једно искушење - потребно је погодити јабуку постављену високо на дрвету или јарболу ако у близини није расло такво дрво, да

²⁵ ПРИЛОГ VIII, *КАТИ МЕС НИНКА БАИТ?*, стр. 86.

²⁶ ПРИЛОГ IX, *СВАДБА БА КОРДУНУ - ДОЛАЗАК СВАТОВА*, с. 89.

би се могло ући у двориште. У новије вријеме то и није било тако једноставно јер се јабука, да би се напакостило гостима, умјесто на мотку стављала у најлонску чарапу, тако да је у једним сватовима 1981. године у Великој Барни пуцњава трајала читавих пола сата док и само дрво није било добро поткресано. За читаво то вријеме чули су узвици – Немаш више!

Док се то дешавало, али и од раног јутра, млада се припремала за до тада најважнији дан у њеном животу, а у облачењу су јој помагале сестре и најбоље другарице. Кад су се сватови већ слегли пред улазом у двориште и младожења био видљив кроз прозор, препоручивало се да га млада погледа кроз оглаvinу коњског ама. То је гарантовало да ће бити зауздан и под контролом и у будућем заједничком животу.

У ранијим временима догађање пред младином капијом је био читав обред са прецизно подијељеним улогама и ријечима које се изговарају, што се наставило и у самом дворишту прије уласка у кућу. Извођењу младе из родитељске куће претходили су шaljиви дијалози између гостију и укућана, покушаји подметања лажне младе коју су глумили мушкарци и старије жене, „процјена“ такве младе и примједбе о њеним манама и врлинама, што је све према народном вјеровању представљало заштиту против урока и мрачних сила. Коначно, брат изводи праву младу пред сватове, а то је могао бити и брат од стрица или ујака и предаје је дјеверу уз питање прима ли је и налази ли јој какву ману. На крају дијалога и дјевер поставља питање колико треба да плати за младу, на што брат одговара да они *не продају већ предају* младу будућем супругу.

То је тренутак у којем је успјешно окончан први дио свадбеног пута којем народна традиција приписује значај епопеје и која је свој најљепши израз нашла у епској пјесми претковског циклуса о женидби цара Душана. Многи елементи те

традиције су сачувани у Билогори, али његова изворна симболика је можда занавијек изгубљена.

Тај тренутак када се изгубљена птица нашла не у новом, већ свом, судбински предодређеном јату, поздравља се клицањем, јукањем, пуцњавом, музиком и пјесмом, а дјевојке из младине фамилије ките ружмарином ђуведијине сватове. Напокон, сви сватови улазе у кућу окићену ћилимима и сједају за сто, гдје стари сват подиже прву здравицу и води главни разговор. Затим слиједи ручак који је овисно о договору и дужини пута могао бити мање или више обилан.

Свадба Душана Миљевића и Даринке Милаковић

Послије те окрјепе, а стари сват је морао водити бригу да то не траје предуго, сватови поново крећу на пут, а прије поласка сватова млада се опрашта од родитеља и осталих укућана. Младожења је и даље са кумом у посебним колима, а млада између дјевера и дјеверуше пазећи да при уласку и сједању у

кола то чини истовремено када и младожења. Вјеровало се да ће тиме живјети подједнако дуго и да ниједно неће пријевремено умријети. У пратњи младе кренуло је и двоје младих из њеног најближег рода и заузело мјесто у истим колима, насупрот младе. Укупни број сватова, заједно са јахачима сада је паран. Остали првићи, њих десет до петнаест, не учествују у обреду вјенчања, већ подешавају вријеме поласка да би послјије сватовске колоне стигли до куће младожење. Родитељи младе остају код куће.

Сватовима се и овдје за пут даје провијант у облику вина и ракије, загријани су цријепови и цигле ако је хладно, а и сватовски коњи су прије упрезања добили пробрани оброк. Није

изостављено ни кићење ручиницима на истом мјесту гдје су и претходни, с том разликом да се запрежним коњима вежу на амовима на вањским боковима, а јахаћи коњи нису више кићени, већ само јахач, унакрст везаним ручиником преко претходног. Распоред запрега се не мијења, а из дворишта прво излази јахач са буклијом и код успутних сусрета нуди са пићем, што није било добро да се одбије.

Ручиник шупљани, 166 x 33,5 цм

ВЈЕНЧАЊЕ

Уз пуцњаву, колона је кренула на вјенчање у често километрима удаљену парохијалну цркву младенке, тако да су сва-

тови и у најкраћој варијанти пута, ако су обоје били из исте парохије, у одласку и повратку кући младожење често морали пријећи и више од двадесет километара.

Свештеник је, провјеривши већ код најаве вјенчања да за њега нема препрека, договореног дана чекао у свом уреду. По обичајима који су важали још од времена Војне крајине и одржали се све до најновијег доба, ни за једну услугу свештеника, па ни вјенчање, није постојала нека утврђена цијена нити је за њу свештеник ишта тражио. То је препуштано вољи и могућности православне породице. Тако су младенци, кум и дјевер, свраћајући да се „упишу“, прије вјенчања предавали свештенику дар у новцу, ручиник и буклију у којој се налазило од сваке свадбене ђаконије понешто.

При уласку у цркву младенци су се први пута нашли заједно. И за овај дио свадбе, на тако моћном мјесту, вјеровало се да ће млада као будућа супруга водити главну ријеч у кући ако при преласку прага цркве тобоже случајно ципелом „поче-пи“ младожењу.

Младенци се прво исповједе. По пракси Српске православне цркве гријеси се не испитују када је присутно више људи, већ свештеник констатује – *Да сте гријешни, гријешни сте, јер сви смо гријешни. Молите се Богу и поштено живите на ње вам гријеси бити опроштени.* Понеки свештеник тражи и да младенци читају молитву *Оче наш ...*, а други их причести без молитве и потом измјења прстење. Младенци се узму за руке преко којих кум веже ручиник као симбол вјечите животне везаности, слоге, вјерности, узајамног помагања и љубави, а као знак чедности прије брака и благослова цркве у заједничком животу, у славу Бога и ближњих, свештеник ће младенцима ставити вијенце на главу. Слиједи молитва којом се благосиља брак – *„...благослови Боже брак овај, подај им живот миран, дуговјечност, међусобну љубав, дјецу добру, сложност душе*

и тијела, удостој их да виде дјецу дјеце своје, сачувај бескупријекорном постељу њихову, дај им небеску росу одозго и изобиље земаљско, испуни домове њихове пшеницом, вином и уљем, и сваким добром да би давали и онима који немају..."²⁷

Послије овог благослова, на челу са свештеником и кумом и дјевером са упаљеним свијећама иза њих, младенци обилазе три пута часну трпезу, а кад свештеник заврши последње *Исаије ликуј*, скида им вијенце са глава, обрати им се са словом о значају брака и зажели срећу. Потом скида ручник којим су везане руке и који остаје њему, тражи да се младенци пољубе. Тиме је вјенчање готово, сви прилазе младенцима, честитају и љубе се са њима.

Сватови из Пупелице пред црквом св. Петра и Павла у Северину, 25. јануара 1951.

²⁷ *Лит*, 22, Ораџић

ПОВРАТАК СВАТОВА

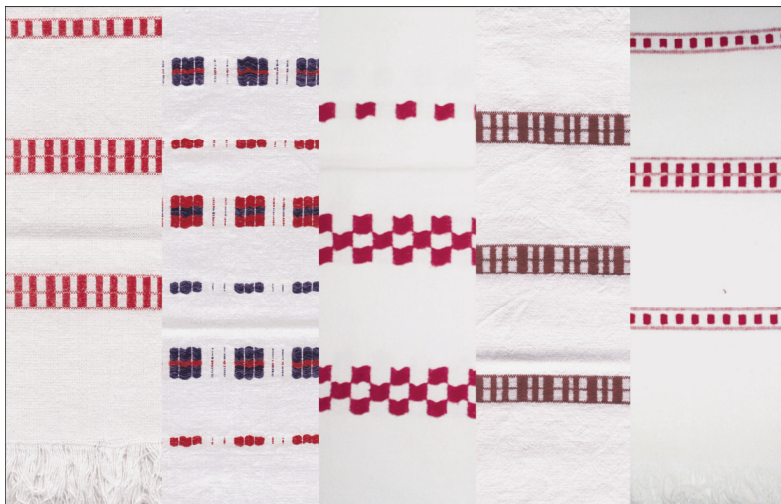
Већ на изласку из цркве или матичног уреда у периоду када су се прориједила вјенчања у цркви започело је весеље, музика, зачула се и пуцњава, а често је кум младенце засипао и металним новцем, што није могао избјећи ни пред дјецом окупљеном из сусједства који су га провоцирали узвицима – *Куме, изгоре ти кеса!* Све је то требало да симболизује благостање које младенце очекује у заједничком животу, а младу је прије тога, још увијек у друштву дјевера и дјеверуше чекала задња дионица пута до куће коју најчешће до тада није ни видјела.

Свадба Шкрбина Бранка и Душанке р. Кашић 24. јануара 1951.

Важило је правило да се сватови, ако не читав пут, а оно бар једну његову дионицу морају враћати другом путањом, тобоже да се млада не би знала вратити. Ако се којим случајем десило да се сусретну двоји сватови, дјевер и дјеверуша су заклањали или покривали младенку јер се вјеровало да она чије лице виде други сватови неће поживјети годину дана. Пролазак бучне сватовске поворке кроз дуга, уз пут смјештена билогор-

ска села је био прилика за све радознале, а томе се није могло одољети, да виде колико је сватова, поздраве познанике, па и попију понуђено пиће којег није могло недостајати.

Инсerti приказују око 1/4 ширине и око 1/8 дужине ручника

Из једног споредног детаља који је аутору споменула мајка Милица Раделић описујући сватовску поворку сазнајемо и једну драгоцјену чиљеницу, већ заборављену и запретену у прошлост. Наиме, пролазак сватовске колоне, када су се на плотове натиснули сви знатижељни, била је и прилика за све дежурне сеоске стрине да „сниме“ недостатке и одступања од обичаја, па се могла чути и критика на рачун мајке једне младенке, не баш нарочито вриједне, „да није била способна ни ћери откати ручнике,“ већ је сватове окитила са туђима које је надобијала у сличним приликама. Већ са оградe, вјеште жене могле су препознати шару карактеристичну за породицу из које је младенка. Та шара је била уникатна као и клановски узорак на шкотском килту, ознака идентитета породице, а за

разлику од ручника за свакодневну употребу, на њима је код ткања остављано десетак центиметара слободних нити, тако да су са тим ресама свечаније изгледали. За дјевера и дјеверушу, а често и за јахаче иверани су на дашчици на тари, „шупљани“ или везени посебни ручиници на којима је био мотив птице или богати цвјетни узорак, а такви су се могли често видјети и око славске иконе. Ручиници којима је поворка кићена пред полазак из куће ђувегије нису морали бити ткани искључиво у тој породици.

Унапријед одређени поредак запрега морао се и даље одржавати и он је прекршен само у једном тренутку, прије уласка у двориште младожење, гдје је кочија са кумом и младожењом морала престићи ону у којој је била млада. И овдје се вјеровало да у супротном ђувегија не би био у будућности глава у кући. Или је то био, да се нашалимо, тест који је показао да ли се кум и младожења још налазе у сватовима. Наиме, много година касније од оваквих догађаја, 1972, колона аутомобила стигла

је у Бабинац без младожење и кума. Мајка младожење, иначе посебно пријатна жена добре душе, ипак је строго ”у шаху” држала читаве сватове не дозвољавајући им да уђу у кућу док не доведу и испоруче кума и младожењу, заостале неким случајем послје вјенчања у Бјеловару. Што је за то вријеме пролазило кроз главу младенке, сам-бог-зна.

Уз јукање и пуцњаву сватови су коначно завршили свој пут, а пред кућом их је чекало преко стотину осталих гостију, на путу и уз плотове натиснуло се још пола села да види младу, а пред улазом у кућу чекали су свекар и свекрва са ситом пшенице. Свекрва додаје снаји сито још у колима прије но што она сиђе, а снаја, не осврћући се, расипа жито иза себе на све четири стране свијета, као најаву плодности и изобиља у будућем животу.

За то вријеме, најмлађа јетрва (*нека*) шири трубу платна откану у тој кући, ширине око 60 цм од кола до кућног прага.

У годинама послје нестанка породичних задруга, све до послје 2. свјетског рата, ту обавезу преузима свекрва, а млада ступа на траку платна и улази у кућу. У Билогори се није одржао, ако је и постојао, древни прехришћански обичај Словена да младожења унесе младу преко прага, као ни обреди које је млада обављала на прагу, гдје се сматрало да живе преци.

Цвијета р. Вукадиновић у Равнешу и Душан Босанац из Ласовца, прије 2. свјетског рата

Исто тако, нестанком огњишта око којег је млада три пута обилазила и поклањала му се, оно је замијењено са столом, као на Жумберку преко којег је водио пут дијела Срба на билогорски дио Крајине, али такође и код Руса и Пољака гдје млада, односно младенци обилазе око стола. У контексту словенске свадбе глагол *вртити* и одговарајућа обредно-магијска радња има посебну употребу.

Билогорска млада долази до стола који је смјештен у углу просторије уз икону и на којем је чаша са црним вином. Она три пута обилази око стола и сваки пута се зауставља на његовом углу, пије гутљај вина и каже - *Сви живи и ја са вама!*

Младу потом преузимају жене, пољубе је и одведу да се раскомоти и одмори прије доласка за стол.

СВАДБЕНА ГОЗБА

Сви улазе у кућу и сједају за трпезу, међу којима посљедњи, али не и мање задовољни власници коња, када их смјесте на топло и сигурно мјесто. Међутим, за једну запрегу још није било одмора. Док су се сватови раскомотили и загријавали у кући, ишло се са музиком по куму, која је за ту прилику, ако није била из села младожење, дошла са кумом и чекала повратак сватова код рођака или познаника. Право весеље започело је тек онда када се кума са музиком појавила на вратима.

Музика је морала дочекати и првиће из младине најближе фамилије који нису ишли са сватовском колоном и чији је боравак у сватовима ограничен само до јутра, тако да не остају на доручку.

Распоред учесника свечане свадбене трпезе био је строго одређен. На централном мјесту сједили су кум и младожења. Десно од младожење била је млада, дјевер, дјеверуша, надаље двоје или троје гостију из младиног рода који су дошли са сватовима, затим првићи из младине фамилије. Лијево од кума је

било мјесто куме, затим прикумка и његове жене, а овај строги ред могао је бити прекинут једино са дјецом кумовом, која су тада сједила између куме и прикумка. Остала мјеста заузимали су други гости, гдје је удаљеност од централног обредног мјеста, тачке између кума и младожење, била истовремено и мјера сродства са младожењом. Ова хијерархија поштивана је и даље, јер се ни у граничарским, старим типовима кућа, гозба није могла обавити у једној соби иако је она имала димензије 6x8 м, већ су и тада и касније столови за трпезу постављани у бар још једној просторији за даљу родбину, пријатеље и комшије.

Непосредно прије почетка вечере, на постављене тањуре или дјеверу и дјеверуши уручивани су дарови за младенце.

Вечера је имала стандардни садржај истовјетан у још три прилике - за Божић, славу и сахрану, што је још једна потврда да је и ова гозба била првенствено намијењена у славу предака. Традиција је поштивана иако у XX вијеку више нико није знао њену улогу. Прво се служила печеница са реном која као месо жртвене животиње представља главно јело.²⁸ Тек онда је слиједила кокошја *јува* (супа), кокошје месо са сосом, сарма, живинска меса од *пуре* (ћурке), *раце* (патке) и гуске, *дебели колачи* са маком и орасима. *Ситни колачи* почињу се пећи тек на пријелазу из XIX у XX вијек, а торте после Другог свјетског рата. Пиктије су на поноћној вечери служене умјесто јуве, а даљи оброци могли су уз стандардни садржај имати и пржене кобасице са реном. За свадбу се пекао пшенични *крув*, а уз јело се у касну јесен и зиму служила салата од свјежег или укисељеног *зеља* (купуса), киселих краставаца и паприке. Један од најчешћих аранжмана салате за такве прилике била је посуда са свјежим, танко изрезаним купусом, у чијој средини је било неколико укисељених округлих тзв. парадајз паприка пуњених купусом, око којих су кружно наслагани кисели краставци. Другог пића осим вина и ракије није било, а све ино-

вације настају после Другог свјетског рата, укључивши и кафу која се до тада у овим крајевима није пила. Практични норматив захтјевао је да се за сватове од 150 гостију планира 50 литара ракије и 150 литара вина, што се углавном и потрошило. Томе треба додати и пиће утрошено у току припреме и послова након завршене свадбе.

Послије прве вечере раскрчен је дио столова и изнијет напоље да би се добио простор за плес, а тог простора је увијек било мало. Морамо имати на уму да су наши преци неколико вјекова живјели у оквиру аустроугарске монархије гдје је била интензивна размјена културних добара, па је било уобичајено да се са истом вјештином плешу *полка*, *валцер* и *чардаш* као и домаће игре. И младо и старо је радо плесало, посебно живе и окретне игре попут мађарског чардаша и домаћег *дрмеша*. Није запамћено која су се кола плесала осим *тарабана* у раније вријеме, а тек између два рата се појављују прва кола из Србије, прије свих *врањанка*. Осим кола и плесова за један и два пара, постојао је и један соло плес за мушкарце, *цигањац*, такмичарског карактера, који се плесао преко два укрштена штапа. Такмичари су наступали један за другим, а побједник је био онај који је уз све бржу музику најдуже издржао, а да не помакне штапове. Аутор је посљедњи пута видео цигањац на свадби Душана Деспетовића у Пупелици, крајем седме деценије прошлог вијека. Тада је и музика већ била комбинација гудачких и трзalachких инструмената уз додатак хармонике. Међутим, све до почетка XX вијека, уобичајени музички састав (*свирци*)²⁹ на свадбама свирао на гајдама и виолини (*дуде* и *егеде*), па су још и 1914. Стево Шкрбина и Ката р. Комленац

²⁸ Таква животиња се у претхришћанско вријеме клала и освећивала у кругу храма, па је тек св. Сава, поставши први српски архиепископ тај обичај забранио.

²⁹ ПРИЛОГ X, *СВИРЦИ*, стр. 91.

имали свадбу уз ту музику. С временом се појављују углавном четворочлани тамбурашки састави, да би непосредно пред Други свјетски рат стандардни музички састав имао *прим, брач, бугарију и бас*.

Кад већ ноћ добрано одмакне, појављују се ненајављени, али не и неочекивани гости, машкаре које су се слободно кретале међу сватовима, плесале и задиркивале госте. Најчешће су долазила четири млада пара из села и задржавали се свега двадесетак минута. Добро маскирани, да их се не препозна одбијали су храну и пиће, али им је зато домаћица у кошару коју су донијели спаковала од свега тога понешто.

У поноћ, млада се повукла и вратила пресвучена у другу одјећу и први пута заплесала са младожењом. Младу су даље преузимали мушки и женски гости плаћајући за тај плес (*вијенац*) дјеверу и дјеверуши који су држали вијенац који је млада скинула. У старијој варијанти вијенца која се често могла видјети у свадбама све до деведестих година, плес са младом је започињала свекрва обучена у стару одјећу коју у току плеса гости издеру и исјеку шкарама. Послије плеса млада поклања свекрви нову одјећу или тканину за њено шивење. За то вријеме кума држи вијенац и прикупља новац којим гости плаћају за повластицу плесања са младом. Вијенац се плаћао неком ситном паром, понекад тако уситњеном да би се могао што више пута поновити, а плес је завршавао кум, оцијенивши тренутак када плес вијенца треба прекинути.

Након вијенца се служила поноћна вечера и тек послје ње су сведени младенци, а кумови били слободни да оду на починак. Мјесто гдје су сведени младенци, а то је често било у сусједству или код рођака у селу, држало се у тајности јер је био обичај да под прозором или око те куће млађарија буком и провокативним коментарима узнемирава младенце.

За то вријеме међу сватовима је започео најживљи дио ноћи, плес и музика, а пјесма у паузама када су музичари морали предахнути³⁰. Слиједио је и низ шала, које су започеле још од прве вечере када је главни циљ био да се украде нешто од младе, по могућности ципела, што је дјевер као одговорно лице морао откупити.

Међутим, било је и мање безазлених шала, попут једне коју је организовао Вељко Миљевић у сватовима Бранка Мамуле у Пупелици. Обукавши се у коже, попут вука, опао се дебелим ланцем чију је дршку ужарио у пећи и вукао за собом по поду. Црвенило врућег метала се није видјело, па је свако у покушају да сруши ”звијер” завршио опечених прстију. Пролазећи кроз три собе са сватовима нашао је десетак жртава, од којих нико није ни ријеч изустео код испуштања ужареног гвожђа. То се није завршавало само међу зидовима куће, већ су мангупи уз помоћ момака из села непозваних у сватове, тзв. *ћумака*,³¹ као код женидбе Гојка Раделића, на сламнатом крову старог штагља саставили комплетна запрежна кола.

Пред зору, већ добро накићени вином, када су они најмлађи и најуморнији нашли кревет или неки угао да мало одрије-

³⁰ О пјесмама популарним непосредно прије 2. светског рата говори Душан Раделић у свом аутобиографском тексту – „Онда су се пјевале пјесме - *Играли се коњи врани крај Мораве на обали, Боса Мара Босну прегазила, Вино пију аге Сарајлије, Милица је вечерала и на сокак истрчала, Мој невене шестопере, Мој Милане кад у војску поћеш, Дуни вјетре мало са Неретве, Јесен прође ја се не ожених, Планино моја, планино туго*. Ако су у неким приликама у неким гостима, били само Срби или Хрвати, онда су се пјевале и националне пјесме, на примјер код Срба – *Књигу пише краљ Србије, Устани царе Душане, Нико нема што Србин имаде, Тамо далеко, Српска ми труба затруби, Војвода Луне и друге*. Хрвати су пјевали – *Нема Хрвата нема јунака, ко што је био Јелачић бан, Још Хрватска ни пропала, Доктор Мачек то је мудра глава*,” *Лит*, 26, Раделић, стр.7-8.

мају, мушкарци су загрљени у колу пјевали и плесали чувени *тарабан*, чија два стиха су лаконски, али бритком продорношћу изразила неки шаљиви, политички, али и увијек актуелни еротски садржај.

ДРУГИ ДАН СВАДБЕ

Шале нису престајале ни ујутро. Они најиздржљивији су заједно са музиком пошли по кума. Тај дио свадбе илуструје чланак који је аутор, тада још неупућен у пун значај и улогу кума, објавио прије више од два десетљећа, а који наводимо у цјелини.³²

У низу народних обичаја карактеристичних за наш крај, по својој атрактивности се издвајају они везани за кума на свадбама. Он је жртва свих шала, подвала и марифетлука који достижу свој врхунац другог дана свадбе, обично при "привођењу" кума на доручак. Сеоски момци тада уприличе читав спектакл чија сценографија је ограничена једино маштом извођача, с тим да се поштују само два правила - у шареној поворци мора бити музика, а кум се мора возити. Међутим, колико ће то возило за транспорт кума имати котача и да ли ће уопће имати котаче, да ли ће то бити орнице, санице, корито, тачке или возило склепано од приручног материјала, унапријед није познато. О пожељном изгледу те сцене довољно је судити по њеном циљу - да је види што више људи, да се што дуже памти и да по могућности изгледа као осмо свјетско чудо.

³¹ У Билогори су постојала два имена за овакав тип учесника свадбе, западније *мрачњаки* и *ћумаки* источно. Ћума, коректније би било чума, од *чума* - неко стихијско, недефинисано зло, али и назив за кугу, па од тога већ заборављени израз у Шумадији "убила га чума" (кад неко страда од инфаркта или мождане капи) или у руској литератури назив приповјетке А. Ремизова "Пета чума" (уз четири јахаца Апокалипсе).

³² *Лит*, 29, Раделић

*Прије неколико тједана је таква поворка, у нешто модернијој верзији виђена у Великој Барни, приликом женидбе Милана Ђукића. Ријетка част указана је тада куму Зорану Босанцу, а упућени су у приколици препознали, успркос црним наочарима, *incognito*, и директора грубишнопољског "Комуналца". Ваљда да лично преузме "бијелу технику" прикачену на крају композиције.*

За то вријеме, први посао младе у новом дому био је метење куће прије доручка, чија је сврха била тестирање темперамента – како год је млада успјела на гомилицу сакупи све што се нашло на земљаном поду протекле бурне ноћи, мангупи су поново ширили не би ли наљутили младу. На крају, спашавала ју је свекрва преузевши метлу, а млада се преселила пред кућна врата и свима редом точила ракију прије доручка, што се морало платити неком ситном паром.

Оваквих мањих издатака гости су у току свадбе имали и више него што смо споменули, а чије је значење, осим помоћи

домаћинима да покрију велике трошкове, већ давно заборављено. Последњи такав издатак, али већ са одређеном сврхом, чекао је госте прије и у току доручка. Свирци су тада, идући од госта до госта за столом свирали *бећарац* и добијали неку врсту бакшиша чији је износ био показатељ колико су појединци били задовољни са њиховим трудом и музицирањем у току свадбе. Приход од бећарца није улазио у фиксну цијену хонорара уговореног прије свадбе, а када је домаћин хтио избјећи често и вишесатно извођење бећарца, морао је бити спреман да плати и већи хонорар за музику.

Свадба Раделић Вељка из Пупелице и Анке р. Даничић из Сибеника - 50 година послје унук Синиша и Олгица р. Пиколоти

Вријеме послје доручка било је идеално да се препричавају сви бурни догађаји претходног дана, а последњи обавезни

дио свадбене церемоније био је ручак, када су кум и кума пред собом изложили дарове за своју кумчад и богату буклију која је садржавала печеницу са јабуком у губици и лијепу количину других јела неопходних за ручак. На сваки стол је пред сватове изнјет дио те буклије, укључивши и печеницу која је на лицу мјеста исјечена и послужена, што је све био дио задужења прикумка. На мјесто кумовог дара младенци су поставили дар за кума - кошуљу, неку тканину за куму и по ручиник за прикумка и његову жену.

Послије ручка, даљње трајање сватова је овисило од кума. Кум је обавезно морао поћи по дневном свјетлу, прије заласка сунца, а испраћало га се са колачима и музиком. Све док је кум био присутан, то право су имали и остали гости, а његов одлазак је био знак да се весеље приводи крају. Међутим, тај се тренутак знао отегнути и до ноћи идућег дана, као код свадбе Мамула Бранка и Милкице Глумац. Наиме, другог дана свадбе на Пупелицу се спустио невиђени кијамет, вјетар, киша, снијег, што је био немали проблем за кочије до удаљених села, али и за путнике возом или аутобусом из Булинца, до којег је требало пријећи десетак километара. Бранков отац Ђуро изађе тада пред госте и изјави да се свадба продужава до даљнега, док се све што је спремно не поједе, а ако буде требало, још су пуни свињци и торови, а и бурад није празна. Остадосмо тако још један дан, а за ондашње свадбе толико се спремало да је бар пола од тога морало остати - да се сваком да на пут и да се фамилији која је остала код куће понешто пошаље, да се почасте сви комшије који ће помоћи поспремање послје свадбе - и да још претекне!

Првићи

По логици доброг домаћина који и послје обављеног посла још једном све прегледа да би се увјерио да је све у реду,

и наши стари су послије свадбе имали такве двије ”контролне тачке” - *првиће*.

У прву недјељу, седам до десет дана послије вјенчања, младенцима су на ручак дошли родитељи младе и најближа родбина, десетак особа, колико је стало у двије кочије. У идућу недјељу, овај посјет је узвраћен породици из које је младенка, па је на узвратни недјељни ручак у тазбину пошао подједнак број гостију са младенцима и родитељима младожење. Тек послије тога се могло сматрати да је свадба, на опште задовољство, окончана. У нашем роду се може пронаћи само мали број бракова, да се на прсте изброје, који су се послије оваквих свадби распали.

У закључном дијелу овог текста потребно је нешто рећи и о институцији прижењивања, односно како се то другдје назива домазетства, по много чему јединственој и карактеристичној за источну Билогору и за коју у нашем роду имамо бројне примјере.

Старији синови су се радо прижењивали у породице без мушких потомака, јер је то обећавало лагоднији живот без бриге око подјеле имања и рада да би се одијељеној браћи подигла домаћинства. До подјела породичних задруга, прије XX вијека, забиљежили смо и преузимање презимена женине породице код Шкрбина и Вукадиновића, међутим, чување идентитета кроз презиме и породичне традиције преко крсне славе није била једина, а ни најважнија функција институције прижењивања. Она је прије свега имала економско значење кроз сигурност породице младенке у условима живота на Војној граници, гдје је само породица са војним обвезником могла рачунати да ће моћи користити обрадиву земљу без накнаде, заједничку сеоску земљу за испашу говеда, као и дрво из шуме за огрјев и грађу. Сваком војном обвезнику је, наиме, овисно о чину, припадало у Вараждинском генералату најмање 10 јутара (око

580 ари пјешаку, двоструко више коњанику и даље редом по мјесту у војној хијерархији) обрадиве земље, те друге бенефиције граничара. Забиљежено је тако низ примјера гдје су српски граничари са чином потпоручника и поручника (Unerleutnant, Leutnant) посједовали 100 и 200 јутара, а капетан Радојчић је располагао са чак 400 јутара земље (око 230 ха) у Доњој Рашеници на данашњем *Црквеном пољу*, гдје је око 1709. подигао и цркву *Успенија пресвете Богородице* (спаљена 1991).

Уласком у породицу без мушких потомака, дакле без војника са правом на пуни посјед, призећени супруг је био у битно другачијој позицији него домазет у другим крајевима и временским раздобљима. Тек по укидању Војне крајине ситуација се нешто измјенила, али је и тада, уз дио очинства, зету припао и дио покретног и непокретног имања у новом дому. У правилу, ако је било више кћери у породици, прижењивао се супруг најмлађе, послије удаје старијих кћери.

Свадбени обред се код прижењивања није разликовао од оног који смо описали, а младенци су прву годину заједничког живота проводили у родитељској кући младожење, да би се тек послије тога преселили, најчешће већ утроје, у тазбину.

Двадесет година након почетка грађанског рата у Хрватској, 2011, у родословној зони рода Билогорски остало је мање од хиљаду православних Срба, тек 5 посто у односу на број из 1941, а за најдаље двије генерације нестаће у Билогори и њих и српских свадби. Међутим, као што има сеоба, а нема смрти и као што упркос мраку сунце увијек негдје сја, тако ће и билогорска свадба на новим хоризонтима, са пјевањем и пуцањем наставити да траје и траје. Као што је то уосталом било од праскозорја свијета.

*Расипање жита из сита у обреду за плодност и обиље
Свадба Шкрбина Војислава и Љиље р.Пажур, Пупелица 1985.*

ЗЕМЉИШНА ПОЛИТИКА И КРАЈИШНИЦИ

Хабсбурговци су већ од почетка 16. вијека корак по корак градили оно што ће касније постати Војна крајина, као појас одбране према експандирајућем Османском царству. Граничарско друштво које се формирало на том подручју представљало је европску посебност које је, одвојено од територија са феудалном влашћу, имало своју самоуправу, одређени привилеговани статус и права, а са друге стране, њени житељи, истовремено слободни сељаци и ратници, преузели обавезу доживотне војне службе дуж граничне линије.

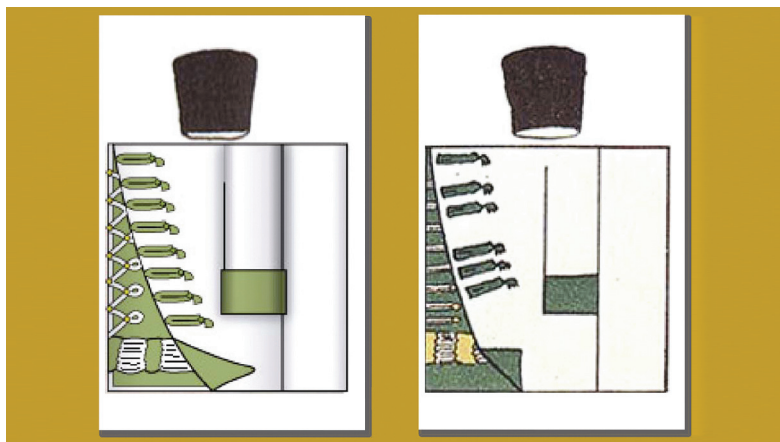
Карловачким миром из 1699. год, промјена границе према турском царству и слабљење притиска Порте на запад не смањују бечки интерес за војни бедем у југоисточним земљама монархије – буна кнеза Ракоција између 1703. и 1711. додатно показује бечком двору значај граничара за опште војне потребе монархије, тако да се за вријеме апсолутизма важност Војне крајине као „извора јефтине војске“ све више расте, а њена изградња се наставља и у 18. вијеку када се крајишници боре на свим ратиштима на којима је присутна Хабсбуршка монархија.

То се наставља и у 19. вијеку у ратовима против Наполеона, а граничари су били потребни и у борби против мађарске револуције од 1848-1849. Преокрет у односу према Војној крајини наступа тек у августу 1869. када аустријски цар попушта пред притиском Мађара и када је општа војна обавеза у монархији умањила значај крајишке војске. Укидање Војне крајине започиње распуштањем регименти Вараждинског генералата послје 8. јуна 1871. и бива окончано 1. августа 1881.

У читавом том периоду од 16. до 19. вијека постоји непрестани притисак феудалних сталежа и римокатоличке цркве која је такође феудални господар, да се крајишници подложе феудалном господару, а православни Срби поунијате. Улога

граничара није дозвољавала бечком двору да се одлучи на таква радикалан корак, па је његова политика у давању и ограничењу привилегија и низу реформи на Војној крајини покушавала пронаћи равнотежу између интереса сталежа и монарха, неријетко на штету Крајишника, па били они православни или римокатолици. То се посебно одражавало на земљишној политици, гдје се све до укидања феудализма није могло додијелити граничарима земљиште у трајно власништво, како због оних који су на дијелове крајине гледали из визуре феудалног власника прије турског продора, тако и због условљавања граничара правом коришћења земље само у случају доживотне војне службе.

Тако је 1732. у трећем дијелу („О посједовању имовине“) измењених *Statuta Valachorum*, иако због страха од протеста и буна необјављених, каже да ће се утврдити границе међу посједима, а границе ће бити трајне, како не би било дијелења

Дизајн униформи из 1762. двију регименти Вараждинског генералата (*St. Georg und Creutzer*) чији су обвезници били са источне Билогоре - капа униформе била је узор за нешто нижу капу билогорских свадбених јахача

земљишта. Земљишне књиге се оснивају 1737, а од 1748. г. је актуелан став да „*Od vojnika koji raspolaze zemljišnim posjedom treba nastati vojnik koji posjeduje zemlju, a njega se može angažirati u redovnu vojsku za bilo koje ratište*“ (Karl Kaser, *Slobodan seljak i vojnik I*, Zagreb, 1997, стр. 112-113).

Крајишка права из 1754. су питање власништва земље у Војној крајини ријешила тако да је сва земља проглашена царским посједом – леном, тако да су сви који су напустили крајину изгубили и права на земљиште. Однос посједа и војне службе на крајини Карл Касер је овако формулисао:

„*Grundeigentum ohne die prinzipielle Verpflichtung zum Militärdienst war genauso unmöglich wie Militärdienst ohne Grundbesitz*“ - *Непокретна имовина без принципијелне преданости војној служби је исто тако немогућа као и војна служба без земље* (Kaser, Karl: *Freier Bauer und Soldat; Die Militarisierung der agrarischen Gesellschaft an der kroatisch-slavonischen Militärgrenze (1535-1881)*; Wien/Köln/Weimar 1997; стр. 646).

Кодификација крајишких права настављена је све до 1807, а једна истрага 1808-1809. године је показала да на подручју Вараждинско-крижевачке регименте у оквиру Вараждинског генералата није био познат никакав случај претходне тајне диобе задруге (Касер, исти рад, стр. 590).

Доласком на власт 1780. године, аустријски цар Јосип II започиње са бројним и радикалним реформама, тако да је већ 1781. г. донио Патент о вјерској толеранцији који је по први пута дао већа права свим некатоличким вјерама.

Тек по признању пуног права власништва и укидања Војне крајине, када диоба задруга није више могла штетити ефикасности војнокрајишког система, бечке институције престале су се противити диоби задруга, а за непуних тридесет година, до краја 19. вијека број породица се без битног повећања броја њихових припадника, скоро удвостручио.

О КУМУ КАО ПРЕДСТАВНИКУ ВРХУНАРАВНЕ СИЛЕ

Улога и значај кума у свадбеном обреду Срба, Словена, па и Индоевропљана уопште несумњиво је старија од хришћанства. То потврђује и коријен **кум** у санскритским* ријечи-ма за младожењу, истоимено за дјевојку и птицу, ословљавање свекра (**kumAra**, **kumArI**, **kumArI**, **kumArIzvazura**) иако не и у називу за функцију коју има данас. Преношење те функције или њеног аналога из старе визуре свијета у хришћанство говори нам о респекту спрам ње, али и њеној незамјењивости у новом систему вриједности, без обзира на то што ће нам стварно значење измицати и остати нејасно. Крштени кум у једној личности спаја представника предака из старе вјере и свједока новог завјета, а тако висок статус није могао бити наслијеђен случајно, без исто тако високог вредновања прије историјског компромиса и часног примања крста.

Кума утолико морамо схватити као свештено лице, представника врхунаравне силе која обликује наш живот и чији је благослов и присуство на свадби било не само пожељно већ и обавезно. Међутим, та сила је по представама наших предака била биполарна укључујући у себи свјетло и таму, радост и ту-гу, живот и смрт, а читав је свадбени обред до у најситније детаље, од рузмарина и веза на ручиницима и одјећи као одбране од непожељних утицаја, скривања младе од нежељених погледа до засипања житом, био усмјерен у три правца – изолацији и заштити осјетљиве и лако рањиве новонастале везе од злих утицаја, призивању плодности и благослова од животодајног пола врхунаравне силе, те привременом неутралисању оног другог, тамног, оностраног пола врхунаравне силе. Символ те друге стране је *кума*, што је јасно видљиво из коментара који се могао чути у Билогори када је то контекст разговора

дозвољавао – *Кума је близо!* чиме се хтјело рећи да неком до смрти није много преостало. Повезивање куме са тамним полом потврђује и сватовски обичај по коме кума, егзактно говорећи, на дан свадбе није смјела да види ама баш ништа и никога у свадбеној церемонији до тренутка када су већ и кум и млада и ђувегија и сви сватови били за свечаном трпезом. Ако нису били из младожењиног села, кумови су уочи свадбе долазили увече код неке породице у селу гдје је обављено најкасније до поноћи и запијање кума. Кум је зором полазио са сватовима, а по куму се ишло увече по повратку сватова, тек онда када је сватовска колона, избјегаваши све нечисте силе и урокљиве погледе прешла кућни праг заштићен моћима предака и била на сигурном. Томе иде у прилог и чињеница да су по повратку сватова не само све обредно-превентивне дужности изузев кумове престајале, већ и све „формацијске“, попут улоге старог свата као цивилног вође „истуреног оделења“ савременика и предака изван прага матичне куће и војводе на челу јачача као њеног оружаног дијела.

Нико се није бавио дубљом анализом наших свадбених обреда а камоли њиховом поменутом тространом диференцијацијом, али се лако уочава оно што би пажљива упоредна анализа свадбеног обреда у Билогори и у другим дијеловима српског па и других словенских народа, која није задатак овог текста, вјеројатно потврдила и продубила, да је могуће јасно одијелити поступке и чини намијењене заштити од нечистих сила с једне стране и оних намијењених привременом одлагању дјеловања другог пола врхунаравне силе. Свадба је дакле тренутак издвојен из времена гдје се привремено људском актив-ношћу потиरे каузалитет па чак и смрт - *сви живи и ја са вама!*

То објашњава и катарзу ујутро слиједећег дана када се до тада (до свођења младенаца) недодирљивог кума, превозећи га у различитим скаламеријама у основи не излаже подсмјеху већ

ПРИЛОГ II

слави слатка иако кратка побједа или још прецизније, уздицање слабих људских моћи до разине безмјерних космичких сила. Читав овај концепт, за разлику од хришћанства гдје се молитвом покушава добити жељени ефекат, упућује на прастаро индоевропско поријекло, на прецизно режиран обред као претпостављени механизам којем божанство не може одољети и којим се оно привремено ставља под контролу. Ритам, односно музика, били су незаобилазни дио извођења обредних формула.

* ПРИЛОГ VI, СВАТОВСКИ И РОДОСЛОВНИ ТЕРМИНИ У САНСКРИТУ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ, стр. 83.

ПРЕГЛЕД СТАНОВНИШТВА ЗА 1905. ГОДИНУ ПО ПОДАЦИМА МАТЕ КОСОВИЋА

Р. бр.	Парохија	Посједи у к.ј.		Домови		Душе		Бракови			Пром. вјере	
		атар	српски	укупно	српски	срби	срби	срби	срби	срби		
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
1.	Велика Барна	7032	4131	417	266	2397	2103	468	406	1	4	
2.	Беденик	10221	2583	342	106	3261	647	556	142			
3.	Велики Грђевац	10107	3559	762	154	4193	1050	805	251			1 ¹
4.	Грубишно Поље	11726	3537	778	260	5314	1656	1010	404	3	5	
5.	Велики Зденци	6926	2302	464	101	2719	697	512	148			
6.	Велика Ператовица	13373	8826	589	361	3734	2710	625	518	1		8 ²
7.	Велика Писаница	26921	5597	1414	592	8018	3741	1545	770	12	38	3 ³
8.	Северин	13727	4802	941	186	7712	1227	1115	275	1		
9.	Мала Трешњевица	17609	2091	1214	125	7466	748	1275	184			
10.	Турчевић Поље	13723	3000	314	199	2002	1589	385	276	4	6	2 ⁴
	УКУПНО	13135	40428	7235	2350	46816	16168	8296	3374	22	53	14
	%		30,78		32,48		34,54		40,67		1,57	

¹ стр. 783 – „У српску православу веру преиша 1 римокатолик.“

² стр. 800 – „У српску православу веру преиша 4 римокатолика и 4 протестанта.“

³ стр. 801 – „У српску православу веру преиши: у Вел. Писаници 1 римокатолик, у Г. Ковачици 2 римокатолика.“

⁴ стр. 812 – „У српску православу веру преиша 2 римокатолика.“

ПРИЛОГ III

ТРИ ПРИЧЕ О ДУКАТИМА

Е мој Душане, тако се злато не сакрива!

У првој причи, Цвијета Газибара, тетка Софије Кљајић је приликом удаје за Милана Пејновића у Грубишно Поље имала 32 дуката, највише од свих младенки из Велике Барне, а 2 дуката јој поклања и свекрва. Прије удаје нећакиња, кћери Цвијетиног брата Раде у Мали Грђевац, Софије (*Лит*, 28, Раделић, Таб. XXXVII) за Душана Кљајића и Јелене за Раду Милековића, тетка им поклања свакој по пет дуката, а од преосталих 24 по два даје за сат и зубе. Сестрама по пет дуката купује и дјед Никола Газибара, а по десет им оставља и мајка Ана, тако да код удаје имају свака 20 дуката.

Непосредно послвије априлског рата 1941, предосјећајући невољу, Душан Кљајић у шупу за дрва иза куће плитко закопа читаво мало богатство, по двадесет дуката супруге Софије и тетке Цвијете, укупно око пола килограма злата. У дугим годинама избјеглиштва, постојани сјај овог злата обасјавао је сјећање на родно село, ливаде, потоке и питомину Билогоре.

Крајем 1946. Кљајићи се вратише у Мали Грђевац и са малог домаћинства које су за ратних година створили у Банату доведоше краву, женско теле, магарца, двије козе, шест јарића, зечеве, кокоши и један аков дудове ракије. Било је то једва довољно за почетак у оскудним временима, али постојало је и оно што је уливало наду и сигурност повратницима.

Већ првих дана по повратку, сам, да не привлачи пажњу случајних пролазника сеоским путем, Душан се лати мотике. Копао је безуспјешно све до мрака, дуката нигдје. Врати се у кућу гдје су га нестрпљиво чекали и тетка није могла одољети да га не прекори – Е мој Душане, тако се злато не сакрива!

Много се очекивало од тих дуката и утолико је разочарење било веће што нису нађени. Читаво вече се расправљало о

томе како их се могло сигурније спремити, како су нестали, ко их је могао наћи. Највише сумње падало је на рођаке Филипа и Стеву, оца и стрица Миле Барића који је током рата био у партизанима. Отац и стриц нису били истјерани у Србију, боравили су повремено у селу или се скривали у шуми од усташа. За један Божић, на пустом имању Кљајићевих, управо у закло-ну шупе за дрва, пекли су печеницу. Било би заиста необично да копајући удубљење за *капљевину* нису нашли и плитко закопане дукате.

Душан те ноћи није мирно спавао. Устао је у рану зору и не говорећи никоме ништа узео мотику. Већ послвије трећег ударца зазвечали су дукати, свега педаљ далеко од мјеста гдје се пекла печеница.

Педесет година послвије овог догађаја, 1996, двије године послвије Душанове смрти, поново у избјеглиштву, овога пута у Барањи у Кнежевим Виноградима, Софија је аутору испри-

Софија Кљајић и снаја Нада у Барањи 1993. године

чала ову причу. А дукати из приче су још увијек били на броју. Кроз какав је то ужас у свом постајању и постојању морао проћи наш народ да ни сви ратови овог вијека, сеобе и биједа нису били довољно „црни дани“ да би се дукати потрошили.

Послије 2. свјетског рата Цвијета од преосталих 20 дуката по један поклања Софијиним унукама Александри и Милени, а 18 Софији која са своје стране купује још 20 дуката, кћерима Јованки и Љиљанки поклања по 20, снаји Нади 5, сину Ради 8, а себи оставља 5. Уз 54 дуката наслијеђена на почетку 20. вијека, купљено је још 30, те од укупно 84, на крају вијека 1996. их је остало још 77 док су 4 замијењена за сат и зубе, дакле опет за злато. Једина 3 дуката утрошена у друге сврхе била су власништво Раде Кљајића, што можда указује на то зашто је традиционално породично благо повјеравано на чување женама, а не мушкарцима.

Не остављају се сва јаја у истој корпи

Средином 19. вијека једна од породица Вукадиновића из Равнеша била је богата кћерима (*Лит*, 28, Раделић, Таб. XXVIII). До краја 20. вијека њихових пет кћери имале су укупно преко 300 потомака и тиме пола Билогоре довеле у сродство.

Код најмаће, **Лексе** која је остала на очевини, приженио се Петар Јандрић, такође из Равнеша и примио презиме Вукадиновић, са Лексом је имао шесторо дјеце. **Јула** се удала за Јефту Мушкињу у Ласовац и имала седморо дјеце. **Сава** је са Раделић Луком из Пупелице имала такође седморо, њена сестра **Ката** са Солар Алексом у Равнешу четворо, а **Марија** и Раде Комленац у Равнешу сина Лазара и четири кћери.

Једна од њих, Ката Комленац, удала се прије 1. свјетског рата за Стевана Шкрбину у Пупелицу, са њим изродила осмо-

ро дјеце и донијела у мираз 37 дуката (за то се могло купити у то вријеме, до Првог свјетског рата, 40 добрих крава), а мање нису имале ни њене сестре Савка, Евица и Сара. За разлику од оца Раде, Лазар Комленац је имао са Љубицом Чизмић из Горње Ковачице четири сина и једну кћер - Саву (1912-1973), која се удала прије 2. свјетског рата за Мамула Милу (1908-1990) у Пупелицу и у овај економски моћан, стари граничарски род донијела 20 дуката.

Стоје - Јованка Комленац, Сава Мамула и Марија Раделић

„На православни Ђурђевдан, 6. маја 1941 ишле су патроле кроз наше село и контролишу да ли Срби одржавају славу, јер тога дана имају славу Раделићи и Шкрбине, седам кућа. Сви смо знали каква нас опасност чека, па то нисмо ни одржавали. Даље се све више почело причати о истеривању Срба“ (*Лит*, 26, Раделић, стр. 10). Мамуле послје таквих вијести нису дуго чекали и задуже Саву да сакрије дукате и старојугословенске

динаре којих није било мало, а до рата су били чврста, конвертибилна валута. И би тако ископана рупа у зиду, богатство је спремљено, а настали отвор омазан блатом и када се оно осушило зид је и окречен. Разлика се није могла примијетити.

31. јула ујутро, када су већ пожњели и извезли жито, по списку који је направио Стево Малвић, усташки таборник из Пупелице, из села је истјерано 12 домаћинских српских кућа и заплијењена комплетна имовина. Тако су 64 члана ових породица рат провели у избјеглиштву у Србији, а међу њима, у селу Ратари код Смедеревске Паланке и седморо Мамула (Петар и Ката, њихов син Миле са супругом Савом р. Комленац, те други син Никола са супругом Смиљом и сином Петром.

Рат заврши, Мамуле се врате кући и кад се све слегло, потраже своје благо. Није било трагова да је ико дирао зид, али на брижљиво скривеном мјесту нађен је само сноп папирнатих новчаница. Било је и од тога неке користи јер су се стари динари још могли замијенити за нову валуту, али дуката није било. Потпуна и нерјешива загонетка.

Прође вријеме и дукати су већ прежаљени, иако не и заборављени. Једном приликом Сава је *тијеглала* ново платно. Тадашње пегле пуњене жаром нису могле поравнати чврсто домаће платно, па је у ту сврху служио дрвени ваљак, преко њега се стављала посебна јака дрвена плоча са дршком која је носила камен од десетак и више килограма. Требало је и снаге и вјештине за коришћење такве направе. Сави у једном тренутку тежи крај плоче неконтролисано удари у зид управо на оном мјесту одакле сакривени дукати звекнуше и падоше на под. Она се тек тада сјети да су новац и дукати, за сваки случај укопани на два различита мјеста.

Може ли се и замислити колико је требало патње, страха и бриге за све оно што је важније од злата у животу, да се та једноставна чињеница кроз четири године заборави.

Дукати за здравље *

У једној истинитој причи која дјелује као басна, Сава Ј. Рајковић рођ. Раделић у Кашљавцу, удана у Старим Пављанима, једном приликом изгуби осам дуката које је наслиједила од мајке Марије Раделић р. Саболовић из Ласовца. Нашао их је један човјек из Циглене, иначе римокатолик и носећи се дуго са савјешћу, озбиљно се разболи. Знао је да су дукати из православне породице, јер су једино Српкиње у том крају носиле као украс ниску дуката на траци од црног сатена око врата.

Уочи велике храмовне славе која се на Петровдан уз много народа славила код северинске цркве св. Петра и Павла, човјек оде код Томе Прерадовића, православног свештеника и све му исприча, замоливши га да му помогне наћи власника. Попо мудро обави тај задатак, дукати нађу пут кући, а човјек из Циглене оздрави.

* *Лит. 27*, стр. 111

РЈЕЧНИК РОДОСЛОВНИХ ТЕРМИНА

Иако су родословни термини у свакодневној употреби, један број вертикалних родословних термина је широј јавности непознат, а и са терминима које смо назвали хоризонталним се млађи нараштаји теже сналазе. Због тога овај рјечник неће бити сувишан као додатак тексту о свадби.

Родословне термине подијелили смо у двије групе. Под вертикалним подразумевамо називе за непосредне претке и потомке, а под хоризонталним називе за крвно и друго сродство по бочним линијама.

ВЕРТИКАЛНИ РОДОСЛОВНИ ТЕРМИНИ

Једном приликом, још деведесетих година прошлог вијека, Бошко Шкрбина ме упозори као као на куриозитет на низ народних термина за претке по мушкој линији које је пронашао у неком новинском тексту - *отац, деда, прадеда, чукундеда, наврндеда, аскурђел, кунђел, курлебало, сукурдов*. На првобитни извор те информације, неки етнологски текст, валидан извјештај истраживача старина или или бар успутну опаску или фусноту нисам никада наишао, тако да данас са резервом узимам све проширене* родословне низове за претке по мушкој и женској линији на које сам касније наилазио у разним текстовима, па чак и школским уџбеницима.** Међутим, чак да су и продукт новијег времена, ови термини данас постоје и не могу се ни заобићи ни игнорисати, тако да и овдје наводимо импозантну поворку од чак осамнаест генерација крвних сродника, што са просјечном смјеном генерација од 22,5 године омогућује њихово именовање у периоду од преко четири вијека!

Најдаље познати родословни низ коришћен међу српским народом Билогоре, судећи по оскудним подацима, ишао је изгледа до чукундједовог прадједа. Тако је упамћено да је Ана Раделић, кћер Љубана Маринковић из Великог Грђевца споми-

њала „аскурђела“, а у Грубишном Пољу смо забиљежили презиме Сукур, ријеч вјеројатно са истог етимолошког извора као и родословни низ последије наврндједа.

<i>наврунук</i>	<i>наврунука</i>
<i>чукунук</i>	<i>чукунука</i>
<i>праунук</i>	<i>праунука</i>
<i>унук</i>	<i>унука</i>
<i>син</i>	<i>кћер</i>
<i>отац</i>	<i>мајка</i>
<i>дјед</i>	<i>баба</i>
<i>прадјед</i>	<i>прабаба</i>
<i>чукундјед</i>	<i>чукунбаба</i>
<i>наврндјед</i>	<i>наврнбаба</i>
<i>курђел</i>	<i>курђела</i>
<i>аскурђел</i>	<i>аскурђела</i>
<i>курђуп</i>	<i>курђупа</i>
<i>курлебало</i>	<i>курлебача</i>
<i>сукурдов</i>	<i>сукурдача</i>
<i>сурдепач</i>	<i>сурдепача</i>
<i>омжискур</i>	<i>омжискурова</i>
<i>курајбер</i>	<i>курајберова</i>

ХОРИЗОНТАЛНИ РОДОСЛОВНИ ТЕРМИНИ

Уз ријечи попут вода, земља, сунце, зима, и родословни термини су дио оног слоја рјечничког фонда који убрајамо у најстарији, не само по етимолошком значењу, већ и по појавном облику у живом језику. Тако ријеч *прија* у нама јасном и

неизмјењеном облику налазимо већ у Рг веди¹, коју датирамо прије најмање 6.000 година, а уз ту ријеч и низ других чији заједнички коријен у терминима вертикалног и хоризонталног сродства код индоевропских народа упућује на древно поријекло (брат, сестра, син и др), што на крају овог рјечника илуструјемо дијелом упоредних термина у санскриту и српском.

У загради, крај ријечи коришћених међу српским становништвом Билогоре, наводимо и алтернативно коришћене термине или бар разумљиве на овом простору, а који потичу из других средина.

брат - мушкарац који потиче од истог оца и мајке, али на истој генерацијској разини и од било којег заједничког претка, најмање до прадеда – аналогно са овим у Билогори је било и именовање бочних крвних сродника, тако да су и очеви брат и сестра од стрица или тетке именовани као *стриц* или *тетка*

братић (брат од стрица, ујака, тетке) - син стрица, ујака или тетке – термин *братић* се у Билогори користи тек након 2. свјетског рата

дјевер - мужев брат, али и сватовска функција

дјеверуша - није родословни термин већ сватовска функција

жена (супруга) - брачна другарица

заова - мужева сестра

зет - ћеркин муж

јетрва - дјеверова жена

кум - култно, мистично сродство, за чије је древно успостављање била потребна церемонија са међусобним испијањем крви или касније вина као њене супституције. Ријеч за кума је слична код свих словенских народа, па

и у литванском и летонском, а ”за кумство важи, као иначе за крвне сроднике, закон егзогамије”***

кума - кумова жена

маћеха - очева жена која није и рођена мајка

муж, човјек, чојк (супруг) - брачни друг

(*накољче*) - сватовска функција; дијете које се у сватовима води на коњу и које младенка узима у руке и три пута баца увис да би магијски обезбиједила плодност у браку, односно, родила коњанике и ратнике

нахоче - усвојено дијете

нѐва - међусобно обраћање међу јетрвама, изузев према најмлађој

нѐка - обраћање најмлађој јетрви

нетјак, нећак, дјетлић (сестрић, заовић) - сестрин или сестричин син, односно, син мужеве или женине сестре или сестричине; вар. облик *дјетлић* забиљежен је само у Малој Јасеновачи, а вар. облик *заовић* користи се у Шумадији са женске стране за заовиног сина

очух, очув - мајчин супруг који није и рођени отац

пасторак - женин или мужевљев син из претходног брака или везе изван или прије актуелног брака

пасторка - женина или мужева кћер из претходног брака, односно везе изван или прије актуелног брака

пашанац (пашеног, пашо) - свастикин муж

побратим - култно, мистично сродство за чије је успостављање као и код кумства био потребан обред

полубрат - брат по једном од родитеља, као и полусестра, израз се користио код описа сродства, али не и за именовање

полусестра - сестра по једном од родитеља

полутан – дијете рођено у мјешовитом браку
посестрима - култно, мистично сродство
посинак - усвојени син
посмрче - дијете рођено после смрти оца
поћерка - усвојена кћер
прија, пријатељица - мајка зета или снаје, али и свака женска особа из фамилије брачног друга или рођака, са којом није предвиђен други начин ословљавања
пријак, пријатељ - отац зета или снаје, али и сваки други мушкарац из фамилије брачног друга или рођака, са којим није предвиђен неки други облик ословљавања
пуница (ташта) - женина мајка; **пуница** је кроатизам
рођак - обраћање било којој особи у сродству, али по потреби и сасвим непознатој особи „на по пуста пута“
свак (шогор, зет) - сестрин муж; **шогор** је кроатизам
сваст, свастика - женина сестра
свекар - мужев отац
свекрва - мужева мајка
сестра - женска особа која потиче од истог оца и мајке, али на истој генерацијској разини и од било којег заједничког претка - в. **брат**
сестричина (сестра од стрица, ујака, тетке) - кћер стрица, ујака или тетке - термин **сестричина** се у Билогори не користи до 2. свјетског рата
синовац (братанац) - син брата или братића; вар. облик **братанац** користи се у Србији са женске стране
снаша (снајка, невеста) - братова жена, али и обраћање млађој удатој жени од лица које нису у сродству, па и сасвим непознатих
снаја (снаха) - жена сина или синовца

стрина - стричева жена али и уобичајено обраћање за генерацију старијој жени од непознатих лица или оних која нису у сродству
стриц, чича (чико, чика) - очев брат или братић, али и уобичајено обраћање за генерацију старијем мушкарацу од непознатих лица или оних која нису у сродству
таст (**пунац**) - женин отац
тетак (теча) - теткин муж****
тетка - очева или мајчина сестра или сестричина
ујак, ујко (ујка, ујо) - мајчин брат или братић
ујна - ујакова жена
шурјак (шуре) - женин брат или братић
шурјакиња - шурјакова жена

* На сајту www.rodoslov.net налазимо 2004. год. проширени вертикални родословни низ са прецима *омжикур* и *курајбер* који слиједу после *сурдепача* на крају мушког предачког низа, али и за истоимене женске претке који слиједу после *сурдепаче*. У овом примјеру додаје се уз *наврндеду* и *наврнбабу* и локални термин из уже Србије (*наврндеда* - *беле пчеле*; *наврнбаба* - *беле пчеле*), а *курлебало*, *омжикур* и *курајбер* се наводе у мушком роду чак и за женског претка, уместо *куллебала* (или *курлебача*), *омжикурова*, *курајберова* (или неки атрактивнији облик у духу језика). Очито да су и у овом исправљеном облику *омжикурова* и *курајберова* само на силу феминизовани облици за мушког претка и да нису били у употреби, а велико је питање да ли су и мушки облици икада били коришћени или прешли границе локалног ако су и постојали. Исто тако, ни сам термин *беле пчеле*, исправан када се користи као назив за рој који исте године потиче од овогодишњег паројка, није у духу језика као родословни термин (пр. ради, како рећи за чукундједовог оца – *мој беле пчеле* или чак *мој бели пчелац*?!) па вјерујемо да се проширио тек у другој половини XX вијека, када се

српска традиција и припадајућа терминологија већ увелике у народу почела заборављати.

** ГАЧАНОВИЋ, Биљана, КАПС, Марија, РАДИЧЕВИЋ, Петар, *Не-раскидиве везе*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, стр 8-9.

*** *Лит*, 30, ЧАЈКАНОВИЋ, стр. 338.

**** У једној ведрој расправи о језику западних Срба и оних из Србије, Ани, супрузи Рајка Шкрбине родом из Крушевца и навиклој на говор уже Србије, био је рогобатан термин *тетак* и тврдила је да је *теча* прикладнији. Рајко јој одговори да би у том случају *тетка* требала бити *течка*.

¹ ПРИЛОГ VI, СВАТОВСКИ И РОДОСЛОВНИ ТЕРМИНИ У САНСКРИТУ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ, стр. 83.

СВАТОВСКИ И РОДОСЛОВНИ ТЕРМИНИ У САНСКРИТУ И СРПСКОМ ЈЕЗИКУ	
praśnaḥ, pracch	питање, питати, (прошња, просидба)
svAduphala	јабука (биљка и плод)
udvahana	вјенчање
kumAra	младожења
kumArī	дјевојка
kumArī	птица
kumArīzvazura	ословљавање свекра
svakaraNa	онај који ожени (сина нпр.)
svAkAra	достојанствен, властити господар
snuSA	снаја
priyA	вољена, жељена, жена, супруга, пријатна, високо на цијени
priya	супруг, пријатељ, пријак
prīyate	бити драго, пријати
priyAlA	винова лоза, грозд
putrī	кћер
sUnu, sUna; sva	син; свој
jani	жена (руски јена)
jata, jati	зет (руски зјат)
svasrīyA	сестрина кћер
yātr	јетрва, жена супруговог брата
devaraḥ, devṛ, devar	дјевер, мужев брат
bhrātr	брат
svasṛ	сестра
mātr	мајка, матера
pitṛ, Tata, tyatya	отац, тата
pitarau	отац и мајка, родитељи
śvaśrūḥ	свекрва
bhrAtRjA	братова кћер, нећака

УДАЈА ШКРБИНА ЈУЛЕ

Крајем XIX вијека Раделић Миле се приженио из Пупелице у Кашљавац, а тај догађај има и пратећу причу која повезује на помало опскуран начин три породице из Пупелице – Лепире, Раделиће и Шкрбине.*

Најстарији од пет синова Гаврила Шкрбине, Лазар, са првом женом је имао кћери Јулу и Милеву. Друга Лазина жена, родом из Дикленице, није вољела пасторке јер и нису биле баш угодне нарави, тако да Јула пријеђе да живи код стрица Марка (1866-1945), а Милева (звали су је Евица) код стрица Алексе, који су, послје подјеле матичног имања такође са породицама живјели у Пупелици.

Кад Јули дође вријеме удаје, још прије Првог свјетског рата, уговори се женидба са Милом, сином Стојана Раделића. У то вријеме је већ Сава Глумац (1873-1958) из Бабинца била удана за Милиног брата Стевана, па је осiona нарав Јулина била повод Савином отпору тој вези, а стварни разлог чињеница да би останак Миле у Пупелици значио подјелу имања на још један дио, пошто је трећи брат Лука већ засновао своју породицу. Тако Сава договори да се Миле прижени код породице Поповић Еве у Кашљавац, наговори на то и Раделиће, а они је задуже да о тој неугодној одлуци она лично обавијести Шкрбине.

Све се то дешавало три до четири недјеље прије планиране јабуке која се тако припремала и у Кашљавцу и у Пупелици, јер Сава није ништа рекла Шкрбинама. На дан јабуке у Марковој кући је све припремљено за свечаност, како је и ред, иако је Марко удавао синовицу. Кад оно, гостију нема. Чекали тако, вријеме пролазило, па послали неког у Малу Пупелицу да види није ли се, недајбоже, нешто десило када нема Раделића. Заборављено је кога је Марко послао у Малу Пупелицу, али овај

не нађе никог код куће, нема ни свјетла и тек код Деспотовића сазна да су сви отишли у Кашљавац на јабуку.

Можемо тек замислити какав је шок та вијест изазвала у кући Шкрбина, пометњу, љутњу, па и увреду. Посљедице овога су се осјећале у нетрпељивости Раделића и Шкрбина све до Другог свјетског рата. Није помогло ни то што се Стојана уважавало као часног човјека и што се на крају сазнало да је сва кривица на Сави. Овој то није било довољно, већ се код удаје Јуле за Николу Лепира упутила код њих са машкарама, какав је већ био обичај, те једва измакла кад су је Шкрбине препознали. Ни Сава по својим особинама није била далеко од Јуле, по оној народној - ”Враг Јула, враг Манда!”

Упамћено је да је Стојанов син Миле добио као свој дио наслједства из родне куће 6 јутара земље. Међутим, Јула је за своју задовољштину нашла и послје пола вијека начин да се освети. Наиме, док је Никола Раделић, Стојанов унук и син Милиног брата Стевана, који још није био ни рођен када се ова драма одвијала, удавао кћер Милку 1951. за Шкрбина Раду, Марковог унука, појавила се и прилика да се на име њеног наслједства купи њива одмах преко пута породичне куће Шкрбина у Великој Пупелици. Никола је већ са продавцем Потковчићем договорио куповину, али је њива на крају плаћена знатно више јер се Јула, без намјере да њиву и купи, умијешала у међувремену у ту трговину и понудила вишу цијену.

* *Лит, 27, Родословне таблице рода Билогорски, Таб. XXII-2(82) и Таб. I-B(42)*

КАТИ МЕС НИНКА БАИТ ?

Мотив птице у свадби, али и честог везеног узорка на свадбеним пешкирима није изолирана појава већ још један од билогорских путоказа према јединственим словенским исходиштима. Овај мотив птице непогрешиво асоцира на приповедање Станислава Винавера у путопису *Србовање у Германији* ("Време", Београд, 1925, бр. 1261-1270, од 25. јуна - 4. јула 1925) о "птичјој свадби" и тешко је одољети, а не пренијети, па макар и опсежније, овај дио текста (према *Код Лужичких Срба* / Путописи /, "Свет књиге", Београд, 1997, стр. 141 - 143).

У Пруској је 1890. год. био попис становништва, па се у једном чисто пруском срезу Лимбургу у околини Лукауа, на чудо власти, 665 људи изјаснише као Венди /Венди, Венети, Виниди, Винди -термин кориштен за Западне Словене, од чега и назив за Венецију и Беч (Wien) по неком ишчезлом словенском племену или врховном богу Виду Западних Словена, чије је главно светилиште било у Аркони на отоку Рујну (Rügen) у Балтичком мору, оп. аут./ . Нико није разумио о чему се ради, па Академија у Кракови пошаље Мука /Арношт Мук, 1854 - 1932, горњолужички Србин, лингвист, изузетна личност научног и културног живота свог времена, оп. аут./ да то извиди и пошаље извјештај.

Међутим, "ти људи који су себе називали Венди нису умели вендски. Они су се сећали да су њихови претци били Словени. И тако им је дошло да се упишу у листе? Венди. Муке је трагао, распитивао старце, и пронашао по неку словенску реч. По шкрињама жена било је ношњи словенских које су носиле њихове чукун-чукунбабе, пре столећа. То се још чувало.

Најзад нађоше и један текст. Била је записана молитва Господња: оче наш, на том језику. Тај језик припадао је племену

словенских Древлана. Последњи свештеник који је гојио тај језик звао се Христиан Хениг и умро је 1719. године у селу Устрову. Најзад Муке је успео наћи још један фрагмент језика Древлана. То је песма, прастара, наивна сељачка песма. Она је сва записана".

И међу Лужичким Србима она постоји, на различитом језику од језика Древлана, мелодија је прастаринска, те се сваког 25. јануара у Горњој Лужици састају сељаци, облаче у птице и пјевају ту прастару ратарску литургију, која се зове "тичија свадба". Пјесма се пјевала у хору и соло, а ради куриозитета наводимо фрагмент пјесме на језику несталих Древлана:

Питање:	<i>Кати мес нинка баит?</i>	<i>Ко ће невеста бити?</i>
Одговор:	<i>Гелка мес нинка баит</i>	<i>Сова ће невеста бити.</i>
Хор:	<i>Гелка рече вапак ка мајмо ка двема</i>	<i>Сова рече пак ка њима ка двема</i>
	<i>Јоо јис вилке гризна жена не миг нинка баит ...</i>	<i>Ја сам веома грозна жена не могу невеста бити ...</i>

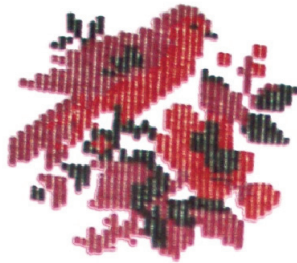
Литургији нема краја, питају се ко ће бити младожења, кум, побратим, кувар, водоноша, играч, увесељивач. И увијек се то тражи од неке птице, вране, роде, врапца, које се изговарају на своје мане. Од језика Древлана, од њиховог живота, од цијеле душе једног народа остало је само ово шаљиво старинско набрајање како су шумске птице свадбу свадбовале. **Кати мес нинка баит?**

Мотив птице налазимо и код Бугара. Румјана Панајотова у свом раду *Свадебни соко* каже - *Соко је некада био популаран симбол за Бугаре. У неким данас сачуваним свадбеним песмама помиње се и његово старинско име „крагуј“*, а у једној од бројних сачуваних сватовских пјесама дјевојке пјевају „Хајде изађи, јунакова мајко, да видиш које добро долази – соко долази, јаре-

бицу води”. ... Једна друга обредна песма прича како је мајка одгојила двојицу синова, два „сива сокола“, па их послала у лов у шуму - да ухвате сиву јаребицу. Када се соколи вратили, један је мајци рекао да јој води снајку - јаребицу. Из треће песме са знајемо о свадбеној поворци која одлази по невесту. Уплашена девојка је побегла у шуму и претворила се у јаребицу. ... али долетала су два сива сокола - младожења и његов брат и ухватили „јаребицу – лепу девојку“.

У сватовским обичајима на Кордуну сватове испраћају и дочекују веће или мање скупине жена да виде младу коју испраћају са пјесмом која почиње са

*Одлети нам јато соколова
И однесе тицу глублицу*

СВАДБА НА КОРДУНУ – ДОЛАЗАК СВАТОВА

У својој књизи *Народне пјесме, пословице и слике из живота и обичаја Срба на Кордуну* („Просвјета“, Загреб, 1987), **Станко Опачић – Ћаница** изузетно упечатљиво описује тренутак доласка сватова пред дјевојчину кућу, гдје они, за разлику од Билогораца не траже изгубљену птицу из јата, већ јагње из стада:

Na domak djevojčine kuće svatovi najavljuju dolazak s nekoliko pucnjeva. Konji usporavaju hod, pa barjaktari iskaču iz kola i kad stignu na ulazna vrata, ukrste barjake i traže muštuluk javljajući da dolaze dragi gosti, ali ne dobivaju ništa. U to stižu svatovi i neko iz kuće pita ko su, otkud su i sa kakvom namjerom uznemiravaju poštenu kuću u ovo doba. Govore im da se odmah tornjaju otkuda su došli, dok su čitavi, jer je ova kuća nekad i Turcima odoljevala, a da nebi danas grupi skitnica, itd. Barjaktari odgovaraju da nijesu ni Turci, ni skitnice ni hajduci, nego čestiti namjernici koji žele da se odmone. Tada vratima prilazi stari svat, kome se za čemerom vidi kubura, a sa druge strane prilazi domaćin isto tako sa rukom na kuburi za čemerom. Prvi se javlja domaćin iz kuće i kaže:

- Iako dolazite u nevrjeme kao vukovi, vidim da imate starješinu, pa jesi li dobronamjeran, ili spreman na kavgu? Kaži mi ko si i otkuda si, namjerniče?

Na to stari svat odgovara:

- Nijesam prijatelju, ni Turčin, ni razbojnik, nego pravi Srbin i krsnu slavu Svetog Đurđa slavim i živim u selu na četiri sata hoda odavde. Nevolja me nagna da se u ovo doba pred tvojim pragom pojavim.

- Kažeš da si pošten Srbin, kao da ja ne znam da ima i nepoštenih Srba. Jedni se poturčiše, drugi poprимише pa zlotvori postaše!

- *Znam prijatelju, da je teško biti Srbin pa pošten na ovoj proklesoj vjetrometini graničarskoj, đe nas nevolja za nevoljom vija, ali ako dozvoliš kazat ću ti što me ovdje donese.*

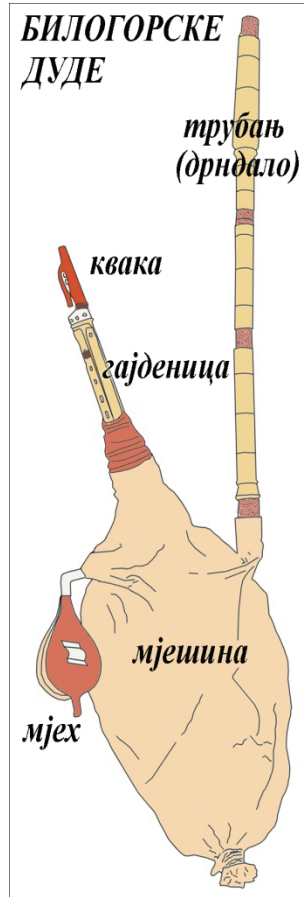
- *Pa da čujem.*

- *Imamo lijepo stado ovaca i janjaca, pa mi nekidan zalutaše na vaš atar. Među njima je bilo jedno najljepše koje su djeca posebno zavoljela i razmazila. Kad pastiri dognaše stado kući, djeca opaziše da nema te ovčice, njihove ljubimice. Prijatelju, ako ćeš mi vjerovati, nastade plač i bugarija, da ne bi više ni da je polovina stada nestala. Kući se ne smijem vratiti bez toga janjeta jer će mi djeca od jada presvisnuti. Propitao sam se i kod čestitih ljudi i doznao da je tamo bilo i tvoje stado, pa najprije da tebi svratim. A kako je tvoje stado na glasu, možda je naše janje među njima, a da ti i ne znaš. Pa te molim da ga skupa potražimo. Možda će me poznati kad se javim.*

- *Dobro de, to bi se i moglo vjerovati, ali zašto radi jednog janjeta povede tolike ljude, ko'da na vojsku ideš?*

- *E, pa to su sve moja braća, kumovi i prijatelji, i kad pođe ne da doše mi samom, nego pođoše samnom da je veselije, a i sam znaš da nikada noći nije vjerovati.*

БИЛОГОРСKE ДУДЕ

СВИРЦИ

У дугом раздобљу бивања на Билогори, све до почетка 20. вијека када се почела ширити употреба трзачких музичких инструмената, граничарска су весела, свадбе, крмове и славе пратиле дуде и егеде, пар инструмената који су се тако међусобно употпуњавали да је у народу постојала и узречица за оне који су складно живјели да се „слажу ко дуде и егеде.“ И док је виолина свима знан инструмент, дуде и њима блиске гајде једва да ико разликује.

Гајде су биле у прошлости доста раширене у Европи и у свим јужнословенским крајевима, да би се данас задржале највише у јужној Србији, гдје се одржава у Сврљигу и годишњи фестивал гајдаша. Дуде као варијантни облик гајди биле су раширене највише сјеверно од Саве, а посебно у Мославини, на Билогори и у Подравини. Мјешина се правила од јареће и јагњеће коже, у Билогори и од коже пса, импрегнирала у кречној води, а дио са крзном окретан унутра. Дрвени дијелови израђивани су од шљиве.

Све гајде се разликују од дуда по томе што умјесто кваке имају рог. Надаље, највећи дио гајди има умјесто мјеха који стоји испод пазуха пуваљку (што је ријетко код дуда), а то онемогућује истовремено свирање и пјевање. Исто тако, гајде у

правилу имају гајдуницу са једном цијеви, а дуде са двије, па чак и више, што омогућује богато, вишегласно свирање.

Са гајденице је на кожној узици висио и зуб неке дивље животиње, панца птице грабљивице или пијетла, што је служило за обликовање, односно штимовање рупа за свирање када се у њих накапао пчелињи восак.

Послије 1. свјетског рата тамбурашки састави се нагло шире и за кратко вријеме у потпуности потискују и на свадбама и другим свечаностима претходни пар традиционалних инструмената. Стандардни тамбурашки састав имао је четири музичара који су свирали прим, брач, бугарију и бас (*бајс*). Један такав састав основан од младих момака у Пупелици прика-

зује и фотографија снимљена 1940. год, а на којој су *Владимир Блажековић, Раде Шкрбина, Бранко Шкрбина и Душан Раделић*. Састав је пред 2. свјетски рат свирао на неколико свадби у околним селима.

Ђуро (George) P. Шкрбина 1946.

Из овог окружења потиче и Ђуро Шкрбина, без чијег би помињања свака прича о билогорским тамбурашима, па и о таквој музици уопште била непотпуна. Рођен у Пупелици 1906. он још као мало дијете први пута чује звук тамбуре, а опчињеност том музиком везаном са сјећањем на завичај пратила га је читавог живота. Ђурин отац Раде одлази 1911. у Америку, убрзо затим шаље зарађени новац и већ у септембру 1913. г. му се придружују супруга Јула рођ. Комленац и син. Ђуро (George Skrbina) већ од малих ногу учи свирање, зарађује за прву тамбуру, а у периоду од 1929. свира у разним саставима у Јунгстону, Детроиту и Њујорку, међу којима је и престижни оркестар *Банат* у Њујорку. Свој састав, *Balkan Serenaders* оснива у Јунгстону (Ohio) 1940. и са њим постаје један од најпознатијих фолк - музичара у САД, наступа на радију и телевизији, а објављује и колекцију плоча са балканским мелосом. Због „посвећености очувању и промоцији тамбурашке музике“, George Skrbina или Ђуро Шкрбински из Пупелице, именован је у Сан Хозеу 1982. године у свеамерички тамбурашки Хол славних.

ЛИТЕРАТУРА И ИЗВОРИ

1. Антонијевић, Драгана, *Значење српских бајки*, Етнографски институт САНУ, Посебна издања, књ. 33, Београд, 1991.
2. Братић, Добрила, *Глуво доба: Представе о ноћи у народној религији Срба*, Библиотека XX век, Плато, Београд 1993.
3. Виловски, Јован Стефановић, *Из Лужице и Будишина*, ”Јавор”, Нови Сад 1892, XIX, 10, стр. 151-153, 11, стр. 167-169.
4. Вујачић, Видак, *Трансформација породице*, Београд, 1977.
5. Вуксановић, М. Матија, Лукшић, А. Владимир, *Свадбени обичаји у Спичу, Сутоморе*, 2006.
6. Гачановић, Биљана, Капс, Марија, Радичевић, Петар, *Нераскидиве везе*, Завод за уџбенике и наставна средства, Београд, 1999, стр 8-9.
7. Грујић, Радослав М, *Споменица о српском православном владицанству пакрачком*, Музеј Српске православне цркве, Београд, 1996.
8. Drobñaković, Borivoje, *Svadbeni običaji kod pravoslavnih Srba u okolici manastira Tavne u Bosni*, Glasnik Etnografskog muzeja u Beogradu, 12, Beograd, 1927, 78-90.
9. Ђорђевић, Тихомир, *Животни круг - Рођење, свадба и смрт у веровањима и обичајима нашег народа*, Ниш, 2002.
10. Елизаренкова, Т.Ј., *РусВедa. Из словаря основных мифологических персонажей и ритуальных понятий*, Web 2004, http://kirsoft.com.ru/freedom/KSNews_877.htm, 2004.
11. Ivančan, Ivan, Lovrenčević, Zvonimir, *Narodni plesovi Hrvatske, 3, Bilogora*, Prosvjetni Sabor Hrvatske, Zagreb, 1969, 6-49.
12. Јовић, Спиридон, *Етнографска слика славонске Војне границе*, „Чигоја штампа“, Београд, 2004.
13. Kaser, Karl: *Freier Bauer und Soldat, Die Militarisierung der agrarischen Gesellschaft an der kroatisch-slavonischen Militärgrenze (1535-1881)*, Wien/Köln/Weimar 1997.

14. Кашић, Душан, Љ, *Српска насеља и цркве у сјеверној Хрватској и Славонији*, Удружење православних свештеника СР Хрватске, Загреб, 1988.
15. Косовац, Мате, *Српска православна Митрополија карловачка - по подацима од 1905.г*, Карловци 1910./442,с.768-812.
16. Lopašić, Radoslav, *Spomenici hrvatske krajine II*, Zagreb, 1884-89.
17. Malešević, Rade, *Dukata nema, ali janjci stradaju*, „Grubišno-poljski list“, бр. 33 од 18.септ.1987.
18. Марјановић Крстић, Злата, *Вокална музичка традиција Боке Которске*, http://www.montenegrina.net/pages/pages1/muzika/vokalna_muzicka_tradicija_boke_kotorske_z_marjano_vic_krstic.html
19. Милетић, Гордана, *Резултати рекогносцирања сеоских насеља смедеревске општине*, Обичаји животног циклуса, Гласник Етнографског музеја, 71/2007, стр. 89-111.
20. Монографија групе аутора, *Veliki i Mali Zdenci - Prilozi za historiju sela*, Jednota, Daruvar, 1977.
21. Накићеновић, Саво, *Книнска крајина*, „Никола Пашић“, Београд, 2004.
22. Орачић, Stanko - Čanica, *Narodne pjesme, poslovice i slike iz života i običaja Srba na Kordunu*, „Prosvjeta“, Zagreb, 1987, <http://mojkordun.blogspot.com/2009/04/svadbeni-obicaji.html>
23. Панајотова, Румјана, *Свадбени соко*, Web 2011, <http://forum.badnjak.com>
24. Peters, M. Stefan, *Varaždinska vojna krajina: Poseban razvoj jedne mikroregije u Podravini*, www.podravina.net, 2007.
25. Plotnikova, Anna, *Vrtanj – (etnolingvistički ogled)*, Ruska Akademija nauka, Institut za slavistiku, 2007, објава на Web 2010. - Virtuelle Beiträge
26. Раделић, Душан, *Аутобиографски запис*, рукопис
27. Раделић, Ранко, *Билогорске светиње*, рукопис, С.Паланка, 2010.

28. Раделић, Ранко, *Родословне таблице рода Билогорски*, рукопис
29. Radelić, Ranko, *Тко има кума, има и магарца !*, „Grubišno-poljski list“, бр. 74 од 30.5.1990.
30. Ригведа, X, 85. *Свадебни гимн*, http://www.kirsoft.com.ru/freedom/KSNews_938.htm 2004.
31. Sicurella, Federico, *Galička svadba*, Web, 2011.
32. Чајкановић, Веселин, *Мит и религија у Срба* (Изабране студије), ”Српска књижевна задруга”, Београд 1973.
33. Чајкановић, Веселин, *Речник српских народних веровања о биљкама*, www.ask.rs, 2009.
34. Černelić, Milana, *Watercrossing of the Wedding Procession*, „Stud. ethnol. Croat.“, Vol. 14/15, Zagreb, 2002/2003, s. 5-21.
35. Швикер, Јохан Хајнрих, *Историја унијаћења Срба у Војној Крајини*, Нови Сад: Арх. Војводине ... Крагујевац: Каленић, 1995.
36. http://www.kirsoft.com.ru/freedom/KSNews_700.htm-Словарь Санскрита. Дэванагари - язык богов
37. <http://forum.badnjak.com>
38. <http://glassrbije.org>
39. <http://mojkordun.blogspot.com/2009/04/svadbeni-obicaji.html>
40. <http://www.sanskrit-lexicon.uni-koeln.de/index.html>
41. <http://www.sanskrit-lexicon.uni-koeln.de/scans/MWScan/tamil/index.html>
42. www.anthroserbia.org
43. www.rodoslov.net
44. <http://www.izvornepesme.org>
45. <http://gajdy.web-log.nl/>
46. <http://www.serbworldusa.com/TAMBURITZAAMERICA.html>
47. www.ctmd.org/pages/arch.html
48. www.tamburitza.org
49. **Казивања** – Милица С. Раделић р.Шкрбина, Шкрбина Н. Милка р.Раделић, Александар Лолић, Душан С. Шкрбина, Г.Ц. Предраг Радојчић, Софија Кљајић.

САДРЖАЈ

Предговор	7
БИЛОГОРСКА СВАДБА	9
Просидба	20
Ракија	26
Јабука	29
Свадба	34
Првићи	59
Прилози	
I ЗЕМЉИШНА ПОЛИТИКА И КРАЈИШНИЦИ	63
II О КУМУ КАО ПРЕДСТАВНИКУ ВРХУНАРАВНЕ СИЛЕ	66
III ПРЕГЛЕД СТАНОВНИШТВА ЗА 1905. ГОДИНУ	69
IV ТРИ ПРИЧЕ О ДУКАТИМА	70
V РЈЕЧНИК РОДОСЛОВНИХ ТЕРМИНА	76
VI РОДОСЛОВНИ ТЕРМИНИ У САНСКРИТУ И СРПСКОМ	83
VII УДАЈА ШКРБИНА ЈУЛЕ	84
VIII КАТИ МЕС НИНКА БАИТ ?	86
IX СВАДБА НА КОРДУНУ – ДОЛАЗАК СВАТОВА	89
X СВИРЦИ	91
Литература и извори	94